

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie (41-KOVF)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Motiv smrti boha ve filosofii Friedricha Nietzscheho
The Death of God in the Philosophy of Friedrich Nietzsche

Klára Vlková

Vedoucí práce: Mgr. David Rybák, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)
Studijní obor: B D-ZSV (7507R038, 7504R236)

2020

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Motiv smrti boha ve filosofii Friedricha Nietzscheho potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 23.7.2020

Děkuji Mgr. Davidu Rybákovi Ph.D. za obětavost, podporu a důležité připomínky.

ABSTRAKT

Hlavním tématem bakalářské práce je smrt boha ve filosofii Friedricha Nietzscheho. Kromě textů samotného Nietzscheho, které tvoří základní zdroj pro porozumění této problematice, je věnován prostor i, povětšinou českým, interpretům Nietzscheho zabývajících se právě otázkou nihilismu a smrti boha. Důležitou součástí zároveň tvoří nahlédnutí do minulosti a snaha spatřit příčiny a hlavní okolnosti, které Nietzscheho vedly k vyslovení právě takového výroku, jakým se stalo slavné „bůh je mrtev“ a postavily základ Nietzscheho nihilismu právě v té oné podobě, jakou mu filosof nakonec dal. Proto jest kladen důraz rovněž na přiblížení Nietzscheho rodinného zázemí a zdravotních problémů. Práce si klade za cíl poukázat na spletnost zkoumaného tématu, pohlédnout na problematiku smrti boha a za pomoci Nietzscheho interpretů poukázat nejen na množství složitostí, ale rovněž souvislostí, jež pojí smrt boha s dalšími Nietzscheho velkými myšlenkami.

KLÍČOVÁ SLOVA

Nietzsche, smrt boha, nihilismus, vůle k moci

ABSTRACT

The main theme of this bachelor thesis is the death of God in Friedrich Nietzsche's philosophy. The bases of the work are texts from Nietzsche himself which are the best source in order to understand this issue. Nevertheless, texts from Nietzsche's Czech interpreters concerning nihilism and the death of God are also taken as an important part of the work. Another crucial component of the thesis depicts a look into the past and an effort to find the causes of the main conditions that led to the famous sentence "God is dead." and also built the base of Nietzsche's nihilism in the exact way we know now. That is the reason why the work emphasises Nietzsche's family background and health. The work also aims to point at the complexity of the observed theme, to look at the death of God and, also with the help of Nietzsche's interpreters, to show not only the number of intricacies within the pursued theme but also the amount of links that is tied with other great thoughts Nietzsche expressed.

KEYWORDS

Nietzsche, the death of God, nihilism, will to power

Obsah

Úvod	6
1 Život a doba Friedricha Nietzscheho	8
1.1 Bytí v nemoci	13
1.1.1 Problematika diagnostiky nemoci	15
1.1.2 Význam nemoci pro Nietzscheho filosofii	17
2 Cesta ke smrti boha	18
2.1 Vliv ostatních myslitelů.....	19
2.2 Svobodný duch	21
2.3 Antikrist a Nietzscheho vztah ke křesťanství	22
3 Radostná věda.....	24
3.1 Nové boje.....	26
3.2 Pomatenec.....	27
3.3 Jak je to s naším veselím	30
4 Zarathustra	31
4.1 Vznik a vývoj Zarathustry	32
4.2 Mrtvý bůh	37
4.3 Boží vrah	40
4.4 Nadčlověk a poslední člověk.....	42
5 Myšlenky objímající smrt boha	45
5.1 Nietzscheho nihilismus.....	45
5.3 Vůle k moci	48
5.2 Věčný návrat téhož.....	50
Závěr.....	54
Seznam použitých informačních zdrojů	56

Úvod

Bůh je mrtev. Snad až notoricky známá věta spojovaná s ukrutně trpícím, horoucně jásajícím německým filosofem druhé poloviny 19. století Friedrichem Nietzsche. Klasický filolog z přísně věřícího prostředí bývá snad nejčastěji zmiňován právě v souvislosti s pokusem o zboření hodnot nastolených křesťanstvím, někdy mylně pokládaných na roveň ateismu, a osvobozením lidského ducha toužícího po neustálém sebepřekonávání a vzestupu, což bylo v určitých dějinných momentech rovněž vykládáno různými, povětšinou zcela zcestnými způsoby. Motivace k sepsání této bakalářské práce pramení primárně z touhy pochopit, jak mohl někdo vyřknout definitivní ortel nad křesťanstvím, nechat zemřít boha a co jej k tomu vedlo. Zároveň však nelze popřít, že se jedná i o určitou fascinaci „fenomémem Nietzsche“ a jeho velkými idejemi, což v kombinaci se zájmem o náboženství vedlo k jasnému zaměření se na myšlenku smrti boha.

Předkládaná práce má za cíl sledovat motiv smrti boha a okolnosti, jež byly vyhodnoceny jako nezbytně nutné pro pochopení sledované problematiky. Důraz je zároveň kladen na přiblížení rodinného zázemí a výchovy, jíž se Nietzschemu dostalo, na události, jež postihly jeho rodinu a mohly proto mít velký vliv na formování jeho náhledu na křesťanství. Za zásadní považují rovněž přiblížení zdravotních problémů, jež Nietzscheho provázely většinu jeho života, a které se podepsaly i na jeho filosofii. Z důvodu potřeby rámcově dodržet určitý rozsah adekvátní k typu práce jsem se rozhodla omezit pozornost pouze na dvě stěžejní Nietzscheho díla zabývající se smrtí boha, *Radostnou vědu* a *Tak pravil Zarathustra*, a proměnu sledovaného motivu v nich. Ze stejné pohnutky zůstávají stěžejní myšlenky objímající smrt boha, tedy problematika nihilismu, vůle k moci a věčného návratu téhož, pouze nastíněny, a nikoliv důkladně zpracovány tak, jak by bylo pro plné porozumění a úplnou interpretaci potřebné.

Uvědomuji si, že kvalita práce je nutně limitována jednak rozsahem, který se doporučuje pro bakalářskou práci, zároveň ale i mými vlastními možnostmi a schopnostmi. Filosofie, vůbec naděje na možnost jejího pochopení, vyžaduje převážně čas, a to ve smyslu celoživotního poznávání a rozkrývání. I proto si nedávám za cíl přijít s novými pohledy, avšak spíše pokusit se ucelit si, zorientovat se v tom, co smrt boha tak, jak ji Nietzsche vyřknul, znamená a pokusit se, kde to bude možné, i o interpretaci svého vlastního náhledu na danou

problematiku, avšak stále s plným vědomím si svých možností a limitů, a oporou v, ve valné většině českých či do češtiny přeložených, Nietzscheho interpretech. Ti rovněž formovali můj pohled na celé téma, vyjma samotných Nietzscheho spisů, a proto interpretační rámce, na něž se pokouším navázat, pocházejí převážně právě z jejich podnětů. Zmíněná omezení práce zapříčinila, že téma nebylo možné vypracovat a obsáhnout v jeho plném rozsahu tak, jak by bylo potřebné k úplnému pochopení a obsažení z hlediska veškerých možných a relevantních interpretací, a zůstává zde tak prostor pro další rozpracování. Zároveň však zvolený způsob a postup k vypracování práce nejlépe vyhovují pro dosažení vytyčeného cíle, tedy zorientování se v tématu a pokusu o jeho přiblížení za pomoci nejen Nietzscheho stěžejních děl, avšak i několika na různých interpretačních náhledů.

1 Život a doba Friedricha Nietzscheho

Krátký život jednoho z nejvýznamnějších filosofů 19. století, Friedricha Wilhelma Nietzscheho, započal 15. října 1844 v durynské vesnici Röcken ležící 35 km západně od Lipska. Narodil se do rodiny, jež měla v obou větvích mezi předky luteránské pastory, vyrůstal tak pod přísným náboženským vedením.¹ Během 45 let aktivního života² sepsal několik převratných děl, jejichž vznik však povětšinou provázelo velké utrpení.

Nietzscheho otec, Carl Ludwig, byl vychován v Eilenburgu v přísné rodině, jež dbala na silnou náboženskou výchovu.³ Již jako malý snil o službě bohu a ve dvanácti letech napsal první ze svých mnoha kázání.⁴ Úzkostlivý, velmi citlivý a fyzicky slabý Carl Ludwig studoval teologii na univerzitě v Halle-Wittenbergu.⁵ Přestože jeho kázání byla jazykově precizní a odhodlanost ke studiu nezměrná, svým učitelům připadal spíše přecitlivělý na pozici kněze nevhodný.⁶ Po ukončení studií se stal nejprve domácím učitelem, později se uchytil na dvoře vévody Josefa Sasko-Altenburského a získal post vychovatele jeho dcer.⁷ Díky dobrým vztahům s vévodou se Carl Ludwig jako člen Josefovy družiny setkal v roce 1841 v Berlíně s pruským králem Friedrichem Vilémem IV., jehož přímluva mu později toho roku zajistila zisk rökenského fará,⁸ na níž se přestěhoval i se svou matkou a dvěma sestrami. Matka Friedricha Nietzscheho, Franziska Ernestine Rosauera rozená Oehlerová, pocházela z jedenácti sourozenců. Narozená jako první dívka v linii pěti chlapců se musela v dětství

¹ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. s. 10.

² Pozn. autora: deset let strávil v polovědomém stavu.

³ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 27.

⁴ Tamtéž.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž. s. 28.

⁷ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. s. 10.

⁸ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 29.

přizpůsobit vyrůstání se staršími bratry a naučit se prosadit svůj hlas.⁹ Takové jednání nebylo u dívky v polovině 19. století očekávané, tím spíše v přísně tradiční a silně nábožensky založené rodině. Tomu nasvědčuje rovněž fakt, že Franzisky jméno je ve skutečnosti akronymem latinského slovesa *ferō*¹⁰. Rodiče tedy od své dcery očekávali, že přijme svět a s ním spojená životní příkoří a pokorně se s nimi smíří.¹¹ V mládí se jí na rozdíl od bratrů nedostalo odpovídajícího vzdělání, důsledkem čehož byla vychovávána pouze v praktických dovednostech a péči o domácnost.¹²

Franzisky otec, David Ernst Oehler, působil jako pastor ve vesnici Pobles, jež ležela nedaleko Röckenu, kde faru spravoval od roku 1841 Carl Ludwig. Duchovní působící v sousedních oblastech často spolu udržovali blízké kontakty, nebylo proto překvapivé, že se Carl Ludwig Nietzsche po zisku pastoračního území setkával s blízkým kolegou Davidem Ernstem Oehlerem.¹³ Při jednom z těchto setkáních došlo ke střetu Carla Ludwiga, tehdy třicetiletého, s mladičkou Franziskou a netrvalo dlouho, než Carl Ludwig požádal Davida Ernsta Oehlera o ruku jeho dcery. Sedmnáctiletá nevěsta následovala svého muže do Röckenu a již za rok, 15. října 1844, v den narozenin pruského krále Friedricha Viléma IV., se novomanželům narodil syn, budoucí filosof Friedrich Wilhelm Nietzsche, jehož pojmenovali po králi jako vyjádření díky za předchozí dobrodiní vůči Carlu Ludwigovi.¹⁴¹⁵

Friedrich Nietzsche vyrůstal v Röckenu s rodiči, babičkou a dvěma tetami. V době jeho nejranějšího dětství nelze pozorovat nic, co by předznamenávalo jeho pozdější těžký osud provázený převážně traumatickými zážitky a problematickým zdravím. Jedinou možnou nápodvedou může být zmínka Carla Ludwiga v dopise příteli, kde popisuje malého Fritze

⁹ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 29.

¹⁰ Pozn. autora: latinské sloveso *ferō* (inf. *ferre*) znamená v překladu „snáším“, „toleruji“.

¹¹ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 29.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž. s. 30.

¹⁴ Tamtéž. s. 30.

¹⁵ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. s. 10.

jako divoké a tvrdohlavé dítě, které se zklidní pouze dostane-li výprask.¹⁶ Měl-li by Friedrichův otec možnost působit ve výchově syna déle, jeho cílem by dozajista byla snaha zlomit v dítěti jeho tvrdohlavost, aby se mohlo v budoucnu otevřít boží vůli.¹⁷ Důsledkem tělesných trestů v chování dítěte se tak stal hlavně strach ze zahanbení, důraz na disciplinované chování a silná vnitřní hrdost.¹⁸ V průběhu roku 1848 se zdraví Carla Ludwiga razantně zhoršilo, mimo jiné i velkým stresem, který mu jako stoupenci Friedricha Viléma IV. působilo revoluční dění, a k do té doby velmi silným, avšak občasným bolestem hlavy se přidaly těžké depresivní stavy a časté zvracení. V roce 1849 přednesl lékař Carlu Ludwigovi hrůznou diagnózu znějící „měknutí mozku“¹⁹, která sice neznamenalá odsouzení k nevyhnutelnému zhoršování bez vyhlídek na uzdravení, avšak vidina opětovného nabytí zdraví byla vzhledem ke stále komplikovanějšímu stavu Carla Ludwiga příliš daleká.²⁰ Následující měsíce nabraly pro Friedrichova otce rychlý spád. Oslepl, mluvil s velkými obtížemi, téměř nemohl spát. Dvacátého šestého července 1849 upadl do kómatu, a ještě téhož dne zemřel.²¹ Čtyřletý Friedrich tak přišel o otce a tento smutný životní mezník později označil za přelomovou, první katastrofální událost ve svém životě, jež měla za následek postupnou ztrátu náboženské víry a pozdější formování myšlenek ohledně motivu smrti boha.²² I malému chlapci zajisté muselo přijít na mysl, jak je možné, že jeho počestný, silně věřící otec, jenž působil jako zástupce boha na zemi, byl právě oním „všemohoucím“ odsouzen k nevídaně krutému konci.²³

Budoucí filosof vyrůstal po otcově smrti obklopen ženami. Kromě své matky, sestry a babičky sdílel domácnost i se dvěma tetami, sestrami Carla Ludwiga, a rodinnou

¹⁶ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 32.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž. s. 33.

¹⁹ Tamtéž. s. 34.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž. s. 35.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

služebnou.²⁴ Nejdůležitější roli ve výchově malého chlapce přirozeně zaujímala jeho matka, která se snažila své dítě vést k přísné disciplíně a až přehnaně kontrolovat každý jeho pohyb.²⁵ S matkou pojil Friedricha zvláštní vztah. Z raných básní, jež jí dával k narozeninám, je patrná velká citlivost chlapce a až nepřiměřeně velká obdivná láska.²⁶ Zároveň však v době chlapcova dospívání působil jeho vztah s matkou svým způsobem jednostranně, neboť Nietzsche se snažil, aby mu matka v době jeho studií dávala prostřednictvím dopisů co nejvíce najevo svou přízeň a pozornost, zásobovala ho vším, co potřebuje a neustále mu byla nablízku. Franziska setrvala v láskyplném vztahu k synovi, kterého považovala za nejdůležitějšího muže svého života²⁷, avšak příliš závislého na ní jako na matce.²⁸ Proto lze pozorovat určité snahy o vedení chlapce k samostatnosti, pomalé a strohé reakce na jeho dopisy plné proseb a touhy po ujištění o matčině přízni. Přesto její až posedlá touha kontrolovat synův život nepolevila, ba naopak.²⁹ Tato zvláštní forma mateřské oddanosti měla pravděpodobně dvojí důvod. Franziska údajně trpěla nedostatkem lásky ze strany Carla Ludwiga, a proto se oddala péči o syna, zároveň však její přehnaná kontrola Friedricha pramenila pravděpodobně i z děsivé, útrpné porodní zkušenosti.³⁰

Svá první školní léta strávil malý Fritz v Naumburgu, kam se celá rodina přestěhovala. Ve dvanácti letech získal stipendium a nastoupil do renomované, avšak velmi přísné internátní školy v nedaleké Schulpfortě, kde pobýval dlouhých osm let.³¹ Pravděpodobně již do doby kolem nástupu do Schulpforty lze díky zachovalým autorským básním datovat Friedrichův

²⁴ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 10.

²⁵ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 38.

²⁶ Tamtéž. s. 37.

²⁷ Pozn. autora: obzvláště po smrti druhorozeného syna v roce 1850. Viz: PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 37.

²⁸ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 40.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

³¹ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 11.

rozchod s křesťanstvím, přestože dlouho byl tento rozkol spatřován až v době jeho nástupu na univerzitu v Bonnu.³² Na této univerzitě, ležící v dnešním západním Německu, strávil první dva semestry svých vysokoškolských studií. Navštěvoval zde přednášky z teologie, církevních dějin, či dějin umění, avšak silně převažovat nad všemi ostatními obory začala antická filologie, jíž se plně věnoval v rámci svého dalšího studia na univerzitě v Lipsku.³³

Vášeň pro studium provázely i úspěchy mladého Friedricha v oboru³⁴ a publikace několika drobných prací³⁵, které rychle nastartovaly jeho kariéru vedoucí k titulu profesora klasické filologie, jež získal již ve 24 letech.³⁶ Pravděpodobně nejradikálnější změnu však v Nietzschech z hlediska cílení jeho zájmu způsobilo setkání se Schopenhauerovou filosofií, jež se odehrálo v průběhu prvního semestru studia v Lipsku, kdy si náhodou v antikvariátu zakoupil *Svět jako vůli a představa*.³⁷ Skrze Schopenhauera pronikl mladý Nietzsche do světa filosofie, cítil ze stran popisujících odříkání a rezignaci potřebu po sebepoznání, které však provázelo silné sebeopovržení, obžaloby, zatrpkllost a nenávisť vůči sobě samému.³⁸ Sám se o tomto období vyslovil se závěrem, že pouze málo ho drželo od bláznovství, které se ho v té době zmocňovalo.³⁹ V době studia v Lipsku, konkrétně v roce 1868, se rovněž odehrálo další z Nietzscheho osudových setkání, totiž osobní seznámení se skladatelem s Richardem Wagnerem, jenž byl tehdy rovněž příznivcem Schopenhauerovým.⁴⁰

³² PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 35.

³³ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. s. 11.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. s. 380.

³⁶ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 41.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. s. 380.

³⁷ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. s. 11.

³⁸ Tamtéž. s. 12.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

Wahnerovu tvorbu Nietzsche, popisující život bez hudby jako omyl⁴¹, rovněž obdivoval již v době svých raně univerzitních studií.⁴² Přestože své mistry postupem času opustil, ať už se jednalo o filosofický rozkol se Schopenhauerovými myšlenkami, či fyzické rozejtí s Wagnerem, oba zapříčinili nenávratný posun, jež se v mladém Nietzsche odehrál. Postupně se tak proměnilo jeho zaujetí z filologie, jíž již v době počátku svého působení jako mimořádný profesor v Basileji označoval za „krtčí vědu“⁴³, na filosofii, která pohltila celý zbytek jeho krátkého života.

1.1 Bytí v nemoci

Nietzsche byl pronásledován různými neduhy a nemocemi již od dětství, není proto s podivem, že v jeho životě i tvorbě zaujímaly zcela zásadní postavení. Od dětství trpěl těžkými bolestmi hlavy, zpravidla vycházejícími z oblasti nad pravým okem, jež provázela ostrá bolest očí a zvracení.⁴⁴ Takovéto záchvaty, které bychom dnes pravděpodobně nazvali silnými migrénami, ho postihovaly zpravidla co dva až tři týdny a přetrvávaly od dvou až do devíti dnů.⁴⁵ Rovněž trpěl různými zažívacími problémy, revmatickými bolestmi levé ruky a v mládí byl léčen s kapavkou a záškrtem.⁴⁶ V letech 1870–1871 se v rámci francouzsko-pruské války účastnil válečného dění jako ošetřovatel raněných⁴⁷, avšak v této roli nesetřval příliš dlouho, neboť se brzy nakazil úplavicí, jejíž následky ho provázely ještě několik let po odchodu z fronty.⁴⁸

⁴¹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. s. 380.

⁴² Tamtéž.

⁴³ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 13.

⁴⁴ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 63.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Pozn. autora: švýcarský profesor se nesměl účastnit bojů jako voják. Viz: HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 13.

⁴⁸ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 13.

Kromě zmíněných závažných zdravotních potíží trpěl Nietzsche i silnou krátkozrakostí. Spojení špatného vidění a častých bolestí hlavy vedlo k nutnosti diktování knih či alespoň jejich částí.⁴⁹ V průběhu sedmdesátých let se projevy nemoci začaly zhoršovat a po roce 1875 bylo možné již bez nadsázky označit Nietzscheho za člověka téměř neustále trpícího, jemuž se střídaly stavy těžkého utrpení s euforickým nadšením z úlevy.⁵⁰ V roce 1879 si Nietzsche poznamenal, že v bolestech a na lůžku strávil přes třetinu daného roku.⁵¹ Ve druhé polovině sedmdesátých let si rovněž vybuodoval až panický strach ze změn počasí, které zcela jistě negativně ovlivňovaly jeho bolesti. Ve snaze nalézt co nejlepší možné klimatické podmínky, jež by mu ulevily od neustálého trápení, začal Nietzsche na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let bez přestání cestovat.⁵² Nezlomná touha po znovuzískání zdraví a překonání úskalí nemoci se stala silným motivem i v celé Nietzscheho filosofii.⁵³ Sám sebe postupem času začal považovat za jediného oprávněného lékaře všech chorob tehdejší doby, neboť trpěl více než ostatní.⁵⁴ Svou vlastní nemoc tak transformoval do určité „nemoci lidstva“, za níž spatřoval rovněž i slabost myšlení.⁵⁵

Eskalace nemoci postihla Nietzscheho ve druhé polovině 80. let. Postupně se projevující bláznovství, například přesvědčení, že se ho snaží zneškodnit sám Bismarck⁵⁶, vedlo k filosofově oddanému zasvěcení bohu Dionýsovi. Postupem času dokonce nabyl přesvědčení, že sám je Dionýsem.⁵⁷ Přestože v této době, tedy v letech 1887–1888, si

⁴⁹ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 67.

⁵⁰ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 20.

⁵¹ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 67.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž. s. 68.

⁵⁴ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 16.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 63.

⁵⁷ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 17.

byl patrně stále vědom svého postavení jako basilejského profesora, převládalo v něm již de facto šílenství, které postupně vedlo k jeho úplnému zhroucení.⁵⁸ Jedna z otázek procházející jeho tvorbou, tedy „Kolik může jedinec vytrpět, aby neztratil schopnost vrátit se do původního stavu stability a síly“⁵⁹, byla jeho vlastním nešťastným osudem zodpovězena, jelikož Nietzsche sám protrpěl tolik, že návrat do původního stavu se ztratil z dohledu.⁶⁰ Tato definitivní ztráta se odehrála v roce 1889, kdy musel být Nietzsche hospitalizován na basilejské a později jenské psychiatrické klinice.⁶¹ Zde byly potvrzeny projevy demence, desorientace a rovněž se objevily i zvláštní projevy chování, například hromadění předmětů, roztírání výkalů po okolních předmětech a pití moči.⁶² Přestože byl Nietzsche následujícího roku propuštěn do domácí péče, jeho stav se nezlepšil.⁶³ Postupem času se duševní nemoc, již trpěl, a která byla tehdejšími odborníky definována jako tzv. progresivní paralýza, dále rozrůstala a Nietzsche upadl do polovědomého stavu.⁶⁴ V apatii, s omezenými mentálními schopnostmi a ztrátou veškeré fyzické aktivity přežíval v Naumburgu, převážně díky ochotě a péči své matky, do roku 1900, kdy po těžkém zápalu plic a následné mozkové příhodě v nedožitých 56 letech zemřel.⁶⁵

1.1.1 Problematika diagnostiky nemoci

Na přelomu 19. a 20. století byl pacient ve středních letech s projevující se tzv. progresivní paralýzou odsouzen k jediné diagnóze. Tento ortel, vyneseny rovněž nad Nietzsche, zněl syfilis. Právě jeho terciálním projevem skutečně je paralýza, jinými slovy nazývaná též paralytická demence. V případě Nietzscheho však není možné spokojit se s vyřčenou

⁵⁸ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 17.

⁵⁹ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 68.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž. s. 63.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s.14.

⁶⁵ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 63.

diagnózou, neboť jeho zdravotní situace byla mnohem komplikovanější a několik příznaků, či naopak absence některých specifických projevů syfilidy, odporuje finálnímu verdiktu tehdejší medicíny.⁶⁶

Označení Nietzscheho problémů za syfilidu je problematické z několika důvodů. Prvním z nich nutně musí být fakt, že syfilis se projevuje v několika možných způsobech a příznacích. Právě proto byl oblíbenou diagnózou mnoha neduhů a nemocí, jež v sobě obsahovaly jakýkoliv jeho možný příznak, a na něž nebyla nalezena žádná vhodnější odpověď.⁶⁷ Tento fakt je bohužel odrazem nevyvinutého zdravotnictví devatenáctého století a neexistence testů na syfilis, ze kterého se tak stala diagnóza „vhodná pro všechny“. Po roce 1906, kdy byl test na syfilidu zaveden, klesl procentuální poměr diagnostikovaných s touto nemocí v nemocnicích z třiceti na osm procent.⁶⁸ Mezi další důvody, proč syfilis v Nietzscheho případě nevyhovuje jako vhodná diagnóza, patří i dlouhotrvající bolesti hlavy, typické převážně pro pozdější stadia syfilidy. V Nietzscheho případě se ale objevovaly od raného dětství a jednalo se o jeho celoživotní problém. Jedním z nejznámějších a nejčastějších příznaků syfilidy však byly „třesoucí se jazyk“⁶⁹ a v pozdějších stadiích i ochabnutí mimických svalů.⁷⁰ Takové projevy u Nietzscheho zcela chyběly.⁷¹

Hlavní a prapůvodní známkou vady na zdraví byly v Nietzscheho případě již několikrát zmíněné úmorné bolesti hlavy, jež byly pozorovány od velmi raného věku. Společně s nimi trpěl od dětství dříve rovněž popisovanou bolestí očí a silnou krátkozrakostí. Tyto symptomy vedou k nejpravděpodobnější a nejuvěrohodnější nové diagnóze Nietzscheho nemoci, k níž se v dnešní době přiklání většina autorů, jež se jeho životem zabývá, totiž retro-orbitálnímu

⁶⁶ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 64.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž. s. 65.

meningiomu.⁷² Nádor umístěný za pravým okem postupně prorůstající do lebeční dutiny by mohl být odpovědí na většinu Nietzscheho problémů včetně postupující demence a paranoi, přičemž ty zbylé, především trávicí obtíže, vysvětlují s největší pravděpodobností následky prodělané úplavice.⁷³

V Nietzscheho komplikovaném případě není zcela jednoznačně možné vyloučit vliv některé z psychických nemocí. Vzhledem k extrémním změnám nálad by se snad mohlo jednat o určitý projev bipolární poruchy.⁷⁴ S jistotou nelze popřít ani vliv dědičnosti, a s ní spojené vybavení stejnými či obdobnými predispozicemi, jež měl i Nietzscheho otec.⁷⁵ Tato „předurčenost ke zkáze“ byla v Nietzscheho hluboce zakořeněna, neboť rané zkušenosti s těžkým otcovým utrpením a nenadálá smrt mladšího bratra, jež následovala nedlouho po otcově smrti, vzbudily ve Friedrichovi pocit, že i jeho postihne stejný nemilosrdný osud spojený s předčasným odchodem.⁷⁶

Přese všechny možné vedlejší problémy projevující se různými způsoby na Nietzscheho zdraví, stále se jako nejpravděpodobnější a naprosto dominantní příčina většiny jeho problémů, a hlavně jeho brzkého konce, jeví nádor.

1.1.2 Význam nemoci pro Nietzscheho filosofii

Vzhledem ke všem výše zmíněným problémům, jimiž byl Nietzscheho život naplněn, nelze pochybovat o tom, že se utrpení a nedostatek zdraví projevíly ve filosofických myšlenkách a spisech. Pojem zdraví zaujímá v Nietzscheho filosofii speciální místo, je hodnotou, již nezpochybňuje ani neopouští.⁷⁷ Momenty, ve kterých se nemoc tlumí, naplňuje euforické

⁷² HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 65.

⁷³ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 65.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž. s. 66.

⁷⁷ Tamtéž. s. 67

nadšení a ohromná tvůrčí činnost.⁷⁸ Právě v okamžicích navozujících pocit znovu nabrání sil vzniká většina Nietzscheho velkých děl, některá až v překvapivě krátkých intervalech.⁷⁹ Onen koloběh nemoci a nádechů zdraví hraje důležitou roli pro jeho tvorbu a není s podivem, že jeho myšlenky jsou velmi osobně, intenzivně prožité, doslova až protrpěné.⁸⁰

Klíčovou stále zůstává Nietzscheho již dříve zmíněná otázka o hranici utrpení a možnosti návratu do tvůrčího života. Právě v této problematice hraje zdraví naprosto zásadní roli, avšak spíše jako měřítko odolnosti a síly vůči určitému odporu a jako takové představuje hodnotou stimulující život samotný.⁸¹ Vědomí vlastního zdraví nastává nejintenzivněji poté, co dojde k jeho znovuzískání po určitém utrpení či nemoci.⁸² Ono okušení určitého dna vede k poučení se a nabytí pocitu zdravějšího, plnohodnotnějšího stavu, než byl pocíťován předtím.⁸³ Je tedy více než samozřejmé, že do Nietzscheho zamýšlení ohledně problematiky zdraví a nemoci se hluboce promítají jeho osobní zkušenosti.⁸⁴ Kromě vůle k moci, nadčlověku a problematice nihilismu lze Nietzscheho stav postupujícího šílenství a zkušenosti pozorovat na jeho zcela nejzásadnější postavě, jakémusi jeho vlastním alter egu, jímž promlouvá ke světu, Zarathustrovi.⁸⁵

2 Cesta ke smrti boha

Vliv na Nietzscheho formulaci „Bůh je mrtev“ a její následky, mělo několik různých faktorů. Jedním z nich nutně musí být samotný přerod Nietzscheho do fáze jeho největšího filosofického rozvoje, který byl podmíněn nutností odpoutání se od vlivu jeho dvou prvních

⁷⁸ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 20.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ KOUBA, Pavel. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: OIKOYMENH, 2006. s. 10.

⁸¹ HUENEMANN, Charlie. Nietzsche's illness. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 68.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž. s. 69.

⁸⁵ Tamtéž. s. 74.

učitelů, velkých vzorů, Schopenhauera a Wagnera. Právě rozkol s těmito muži umožnil Nietzscheho samostatný, plný rozvoj, tolik potřebný k průchodu jeho vlastních myšlenek.

Neopomenutelný faktor pro pochopení cesty ke smrti boha představuje Nietzscheho vlastní vztah ke křesťanství. Pravděpodobně již od útlého věku pokroucený vztah vyvrcholil až v jakési vyhlášení války, na což kromě děl stěžejních pro téma práce poukazuje zároveň i pozdější Nietzscheho publikace shrnující jeho vztah ke křesťanské víře, *Antikrist*. Nietzsche se v ní velmi ostře staví do opozice vůči církevním představitelům a umožňuje nahlédnout i do problematiky jeho vlastního vnímání Ježíše Krista.

Posledním sledovaným tématem často se objevujícím v Nietzscheho spisech je tzv. svobodný duch. Tento svým způsobem předstupeň nadčlověka, nevyhnutelná součást na cestě kvůli k moci a osvobození se od morálních hodnot nastavených náboženskou tradicí, představuje vrcholnou fázi proměny ducha, rovněž nezbytnou pro možnost pochopení významu boží smrti.

2.1 Vliv ostatních myslitelů

Friedrich Nietzsche nebyl prvním filosofem v dějinách, který pochyboval o bohu či křesťanství. Rovněž tak by se jeho myšlenky a velká témata, jimiž se zabýval, neobešly bez průvodních vlivů jiných myslitelů. Z velkých osobností, jež měly na Nietzscheho bezesporu vliv, patřil v první řadě Richard Wagner, jehož dílu Nietzsche propadl od momentu „kdy bylo možné opatřit si klavírní výtah Tristana.“⁸⁶ Vzhledem k tomu, že pro Nietzscheho znamenala hudba celoživotní vášeň, rychle Wagnerově tvorbě, rezonující s mladým revoltujícím filologem, propadl. Později se s ním při studiích v Lipsku osobně setkal,⁸⁷ stal se jeho bezmezným ctitelem, a dokonce mu, jako poctu svému učiteli, věnoval svou čtvrtou *Nečasovou úvahu* nazvanou *Richard Wagner v Bayreuthu*.⁸⁸ Zhruba v polovině sedmdesátých let se však s Wagnerem rozchází, pravděpodobně po roztržce, která mezi oběma muži proběhla, a jež měla pravděpodobně za příčinu Nietzscheho kritiku jakéhosi Wagnerova sklonu před křesťanstvím, s čímž se tehdy již velmi jasně názorově vyhraněný

⁸⁶ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. s. 380.

⁸⁷ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 12.

⁸⁸ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. s. 381.

Nietzsche nemohl u svého idolu vyrovnat.⁸⁹ Ona roztržka s Wagnerem však s největší pravděpodobností zapříčinila Nietzscheho přerod od obdivovatele těch, které nazýval svými mistry, do vrcholné fáze jeho vlastní filosofie, vyhranění se do kritičnosti, jež je pro něj natolik typická.⁹⁰

Vůbec první velký filosofický vliv zanechala v Nietzschech tvorba Schopenhauerova, obzvláště jeho publikace *Svět jako vůle a představa*. S tou se, jak již bylo zmíněno výše, setkal poprvé při svých studiích v Lipsku. Tehdy z Schopenhauera nejnadšeněji přebíral odříkání a sebeobžaloby vedoucí k sebepoznání, tedy ty části jeho filosofie, které později podrobil největší kritice.⁹¹ Obdobně jako u Wagnera, i Schopenhauera chtěl Nietzsche „uctít“ jednou ze svých *Nečasových* úvah, *Schopenhauer jako vychovatel*.⁹² Ve svých pozdějších spisech, mezi něž se řadí i ty nejdůležitější pro téma smrti boha, tedy *Radostná věda* a *Tak pravil Zarathustra*, se od Schopenhauerových myšlenek odklonil, stále to však byl právě on, jeho první filosofický učitel a vychovatel,⁹³ kdo jej v rané tvůrčí fázi tolik formoval.⁹⁴ Obdobně jako Nietzsche byl velkým Schopenhauerovým příznivcem i Wagner, což zajisté pouze utvrzovalo Nietzscheho v jeho oddaném postoji vůči svým vzorům.

Nietzsche svým způsobem v pojmání boha ve smyslu jeho „nadnesení“ nad člověka, který se sám v důsledku tlaku morálky a víry stáhl a zmenšil, navazuje na pojetí Ludwiga Feuerbacha.⁹⁵ Feuerbach tvrdil, že tradiční náboženství znamená odcizení člověka sobě samému, což je proces, jenž musí být nutně zvrácen, překopán a otočen tak, aby byla ve

⁸⁹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. s. 381.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. s. 12.

⁹² STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. s. 381.

⁹³ MAREK, Jakub. Svět jako vůle a metafora. In: NOVÁK, Aleš (ed.). *Nietzsche a (ne)přátelé*. Praha: Togga, 2015. s. 31.

⁹⁴ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. s. 380.

⁹⁵ ANZENBACHER, Arno. Úvod do filosofie. Praha: SPN, 1990. s. 270.

výsledku poplatná věta *homo homini deus*^{96.97}. I Nietzsche chce obdobně jako Feuerbach člověka plného vyšších, doposud pouze božích hodnot, zodpovídajícího se sobě samotnému – nadčlověka. Touží po zboření doposud skutečného světa, jenž je ve skutečnosti pouhou přetvářkou a bajkou, a k uskutečnění svého radikálního požadavku volá po největším činu v dějinách, smrti boha.⁹⁸

2.2 Svobodný duch

Velké téma linoucí se skrze mnoho zásadních myšlenek Friedricha Nietzscheho představuje touha, nehasnoucí ambice po sebepřekonání člověka. Hlavním cílem takového procesu jest přerod celé lidské existence, zbavení se všech nesmyslných ideálů nastolených tradicí, zhroucení světa postaveného na náboženství a morálce s cílem základní proměny člověka a jeho postoje vůči sobě i světu.⁹⁹ Podstatnou roli pro Nietzscheho představuje změna prostoru, v němž by měl člověk hledat cíl a smysl života.¹⁰⁰ Takový prostor totiž nemá ležet nadále vně člověka, nýbrž uvnitř něj, život má být zbaven absurdních pravidel nastolených morálkou a předem stanoveného smyslu odkudsi shůry.¹⁰¹ Smyslem celého přerodu, po kterém Nietzsche volá, se má stát zisk svobody.

Člověk osvobozený, svobodný duch, má stát na rovni bohu. Bůh tak zůstává pouze rozšířeným rozměrem vlastní lidské existence.¹⁰² Osvobozený člověk je člověkem vědy, jíž Nietzsche bude označovat později ve stejnojmenném titulu „radostnou vědou“.¹⁰³ Sama proměna ducha v ducha svobodného, sebepřekročení člověka, cesta k nabytí nového elánu¹⁰⁴

⁹⁶ Pozn. autora: v překladu z latiny znamená „člověk člověku bohem“, je tedy myšleno jakési zbožštění člověka.

⁹⁷ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. Praha: SPN, 1990. s. 270.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ FINK, Eugen. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: OIKOYMENH, 2011. s. 60.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Tamtéž. s. 61.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž. s. 63.

a poznání člověka zakoušejícího absenci boha a morálky získává dostatečný prostor a rozpracování v pozdějších velkých Nietzscheho spisech z první poloviny osmdesátých let.

2.3 Antikrist a Nietzscheho vztah ke křesťanství

Přestože kniha nesoucí název *Antikrist* byla vydána až v roce 1895, a nelze ji jako takovou označit za „předchůdce“ boží smrti, promítá se do ní kritika křesťanství nezbytně důležitá pro Nietzscheho pochopení ohledně konečného vyřčení smrti boha. Zde se Nietzsche pouští do nemilosrdné kritiky toho, čím tolik pohrdá, tedy křesťanství a s ním spojených nastolených falešných hodnot, morálky, tradice. Naladění, jež se ve filosofovi hloubilo velkou část jeho života, snad již od smrti jeho otce, se zde prodírá bez skrupulí na povrch a doplňuje nejpodstatnější díla vynášející problematiku smrti boha, *Radostnou vědu* a *Tak pravil Zarathustra*.

Dílo s podtitulem „*Pokus o kritiku křesťanství*“ má jasně vytyčený cíl. Zajímavé však je pozorovat vše, co Nietzschemu na křesťanství jako takovém vadí, čím své postoje odůvodňuje a může-li takový radikální postoj pramenit skutečně již z raně dětských prožitků. Označuje křesťanství za „ontologicky nepoctivé“, neboť se v jeho očích nedrží skutečné reality, ale přetváří si ji tak, jak mu samému vyhovuje, odvádí pozornost od skutečného světa a upíná se k jakémusi „onomu světu“, jenž je nereálný.¹⁰⁵ Nietzsche se staví do opozice proti „bohoslovcům a všemu, co má bohosloveckou krev v těle“¹⁰⁶, odmítá tak veškerou autoritu kněží a považuje je za své protiklady. Dokonce se nebojí označit každého, komu krev teologů a kněžích koluje v krvi, za a priori křivého a nepoctivého člověka.¹⁰⁷ Zde nutně musí vyvstat paradox ve spojitosti s tímto prohlášením, neboť jak již bylo výše zmíněno, sám Nietzsche pocházel nejen ze silně věřícího prostředí, ale z rodiny s duchovními představiteli v obou pokoleních. Snad se Nietzsche stavěl do válečného postoje i vůči svým vlastním předkům ve snaze odpoutat se od nich, od víry, jež zradila jeho otce i samotného Friedricha, snad považoval sám sebe za člověka „prozřené“ a proto uvědomělého falše a škodlivosti

¹⁰⁵ ŠENOVSKÝ, Jakub. Nietzsche a Ježíš Kristus. In: NOVÁK, Aleš (ed.). *Nietzsche a (ne)přátelé*. Praha: Togga, 2015. s. 189.

¹⁰⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist. Pokus o kritiku křesťanství*. Bratislava: SandS, 1991. s. 12.

¹⁰⁷ Tamtéž. s. 13.

náboženství, což pro něj samotného ospravedlňovalo jeho radikální postoje. Nietzsche prohlásil křesťanství společně s jeho proroky a představou o vývoji za klam a tvrdil, že skutečnou potřebu a jedinou možnost cesty výše značí nadčlověk, vyšší člověk v poměru k celku lidstva¹⁰⁸, motiv, který bude dále podrobněji rozebírán.

Pozoruhodný je zároveň i vztah, který Nietzsche zaujímá vůči Ježíši Kristu. Uznává, že jej jde za určitých okolností a s jistou dávkou tolerance označit za svobodného ducha, což odůvodňuje tím, že Ježíš sám mluví o tom, co považuje za nejnítějnější, nejvnitřnější, tj. „život“, „světlo“ či „pravda“, zatímco vše ostatní pro něj zůstává hodnotné pouze jako podobenství či znamení.¹⁰⁹ Dle Nietzscheho přesvědčení Ježíš nežil proto, aby lidi „vykoupil“, nýbrž z toho důvodu, aby ukázal, jak se „má žít“.¹¹⁰ Tím, kdo zfalšoval vnímání Ježíše, se stal dle Nietzscheho apoštol Pavel.¹¹¹ Ten se tak nejvíce zapříčinil o vznik křesťanství v morálním slova smyslu¹¹², ve smyslu vnímání církevních praktik jako jediných cest k bohu, jako boha samotného.¹¹³ Celé dějiny křesťanství jsou podle Nietzscheho vystaveny na nepochopení, na špatném rozumění původním symbolům, ať už se jedná o samotný pojem boha, který je vnímán jako osoba, chápání „království nebeského“ či Ježíšovy smrti na kříži, prapůvodní boží smrti, jež byla zle překroucena.¹¹⁴ To, co se stalo s křesťanstvím, proč je právě ono Nietzschemu tak silným trnem v oku, pramení z jeho přetvoření, ochorení a vulgarizace tak, aby vyhovovalo masám.¹¹⁵ Stalo se uměle vytvořeným morálním výkladem světa a jako takové je nutně nihilismem, dokonce dle

¹⁰⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist. Pokus o kritiku křesťanství*. Bratislava: SandS, 1991. s. 9.

¹⁰⁹ Tamtéž. s. 40.

¹¹⁰ Tamtéž. s. 43.

¹¹¹ HANYŠ, Milan. (Pro)následovatel Paavla. In: NOVÁK, Aleš (ed.). *Nietzsche a (ne)přátelé*. Praha: Togga, 2015. s. 205.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist. Pokus o kritiku křesťanství*. Bratislava: SandS, 1991. s. 42.

¹¹⁴ Tamtéž. s. 42; 44.

¹¹⁵ Tamtéž. s. 44.

Nietzscheho stojí v čele všech takových nihilismů.¹¹⁶ Proto za jedinou možnou cestou, jak dojít ke vznešeným hodnotám, označuje osvobození ducha a ustanovení nových hodnot uvnitř jedince samotného,¹¹⁷ tedy motivy, pro jejichž realizaci je v Nietzscheho chápání křesťanství jakožto morálního výkladu světa nezbytná boží smrt.

3 Radostná věda

Nietzscheho stěžejní dílo *Radostná věda* by bylo možné označit za pomyslný střed jeho tvorby, neboť v sobě nese zárodky všech později dále rozpracovávaných velkých témat jeho filosofie.¹¹⁸ Spis, který měl původně figurovat spíše jako pokračování předchozích *Ranních červánků* z roku 1881, byl nakonec vydán jako zcela samostatný a svébytný počín v roce 1882 ve verzi, jež obsahovala pouze první až čtvrtou knihu. Předmluva, kniha pátá a závěrečná poetická část nesoucí název *Písň prince Psance* byly dodatečně přidány až v roce 1887, čímž vzniklo ucelené dílo spojující jednu z nejproduktivnějších a zároveň nejneklidnějších období Nietzscheho tvorby.¹¹⁹ V době, kdy vznikala první verze *Radostné vědy*, se Nietzscheho zdraví razantně zhoršovalo, a jak již bylo dříve zmíněno, začal cestovat, aby našel lepší podmínky pro své fyzické zdraví, zároveň však, aby unikl z „morálního vězení střední Evropy“¹²⁰. Útěk znamenal pro Nietzscheho velké uzdravení, odpoutání, zmrtvýchvstání a zásadní průlom v jeho filosofii.¹²¹ Právě tento nový dech se objevuje v prvním vydání *Radostné vědy*, spíše hlásajícím nově nalezený svět a znovu nabyté štěstí.¹²² O několik let později, když zveřejnil novou verzi svého zásadního díla s dodatečně

¹¹⁶ ŠENOVSKÝ, Jakub. Nietzsche a Ježíš Kristus. In: NOVÁK, Aleš (ed.). *Nietzsche a (ne)přátelé*. Praha: Togga, 2015. s. 191.

¹¹⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist. Pokus o kritiku křesťanství*. Bratislava: SandS, 1991. s. 45.

¹¹⁸ KOUBA, Pavel. Nietzsche dnes. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 273.

¹¹⁹ JANAWAY, Christopher. The Gay Science. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 253.

¹²⁰ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 206.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Tamtéž.

připojenými pasážemi, měl za sebou životní zkušenosti, jež jej málem zcela zbavily přičetnosti, prožil velký pád a tíhu osamělosti, avšak dokázal ještě povstat a znovu dospět do stavu uzdravení, ke „zralé svobodě ducha“.¹²³ I ve verzi z roku 1887 stále přetrvává hlavní rys, jenž je v *Radostné vědě* od počátku zřetelný; jedná se o dílo plné naděje, radosti z vracející se síly a otevřených moří.¹²⁴

Samotný výraz „radostná věda“ nevymyslel sám Nietzsche, nýbrž přebral toto označení ze středověké trubadúrské okciténské¹²⁵ poezie, kde se pod označením lidu „gai saber“¹²⁶, tedy lidu radostného vědění, mysleli právě oni trubadúři či bardové. Ti se vzdělávali ve zpěvu a umění, byli vedeni vášnivou láskou a veselou, odlehčenou náladou, zároveň však v sobě nesli jakési vznešené, či pro středověk příhodněji označitelné – aristokratické, způsoby uvažování.¹²⁷ Nietzscheho návrat k tomuto označení a jeho použití jako názvu právě tohoto díla může podněcovat vícero výkladů snažících se o vysvětlení jeho pohnutek a záměrů. Sám Nietzsche později poukázal na vznik konceptu člověka radostné vědy jako jednoty rytíře, zpěváka a svobodného ducha,¹²⁸¹²⁹ kterou lze zároveň chápat jako ideál z hlediska vnitřní jednotnosti, vlády nad sebou samým a maximálního úsilí jednotlivce.¹³⁰ Všechny zmíněné projevy onoho „ideálu lidství“ se pojí v Nietzscheho představě největšího člověka.¹³¹

Koncepce smrti boha se právě zde, na několika místech v rámci tří aforismů *Radostné vědy*, vyskytuje z hlediska Nietzscheho zveřejněných spisů vůbec poprvé. Ke sledovanému tématu

¹²³ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 206.

¹²⁴ Tamtéž. s. 208.

¹²⁵ Pozn. autora: okciténská je románský jazyk používaný v jižní části Francie, např. v regionu Provence.

¹²⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo*. Praha: AURORA, 1996. s. 172.

¹²⁷ JANAWAY, Christopher. The Gay Science. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 254.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 132.

¹³⁰ JANAWAY, Christopher. The Gay Science. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 254.

¹³¹ Tamtéž.

se Nietzsche vyjadřuje jak v původní verzi, konkrétně ve třetí knize v rámci aforismů *Nové boje* a *Pomatenec*, tak v páté knize přidané o pět let později v pasáži nesoucí název *Jak je to s naším veselím*. Porovnáním oněch pasáží vzniká zajímavá představa o vývoji daného tématu a jeho vnímání Nietzsche samotným, neboť vyznění z roku 1882 a 1887 jsou v mnoha zásadních ohledech odlišná. Značí vývoj nejen tématu, ale i samotného Nietzscheho, který v době zveřejnění nadstavbové části *Radostné vědy* již vydal své další stěžejní dílo *Tak pravil Zarathustra*. V prvotní verzi *Radostné vědy* je rovněž v jednom z aforismů zmíněno i jméno Zarathustry a myšlenka věčného návratu téhož, avšak obojí je zde pouze naznačeno, uvedeno bez jasného vymezení, kterým svou hlavní postavu i jednu ze svých nejzásadnějších myšlenek obohatil právě až v *Tak pravil Zarathustra*.¹³²

3.1 Nové boje

Třetí knihu *Radostné vědy* otevírají slova: „Po Buddhově smrti ještě po staletí ukazovali v jedné jeskyni jeho stín, - strašlivý, příšerný stín. Bůh je mrtev: ale jak je mezi lidmi zvykem, budou snad ještě po tisíciletí existovat jeskyně, kde bude ukazován jeho stín. – A my – my musíme zvítězit i nad jeho stínem!“¹³³ Tak zní první zpráva o smrti boha, jejíž pojetí i vyznění je však od těch, které po ní následují, poněkud odlišné. V *Nových bojích* smrt boha není zdaleka činem nedozírných následků, zůstává pouze téměř hole konstatovanou skutečností, něčím očekávaným, nepřekvapivým. Buddha, mrtvý bůh, je veleben i po své smrti, díky čemuž jeho stín nadále vzývají ti, jež v něj věřili a důvěřovali mu, přestože právě tento stín musí být bezodkladně odstraněn.

Koho či co však v tomto aforismu ztvárňuje mrtvý Buddha? Sám Siddhártha Gautama, jež byl nazýván Buddhou, osvíceným či probuzeným, nebyl bůh, ani se za něj nepovažoval a považovat nemohl, neboť buddhismus nezná boha v židokřesťanském slova smyslu, a proto nemůže být ani takový bůh v souvislosti s buddhismem myšlen. Umírá-li Buddha, neumírá celá tradice vystavená na víře v něj, umírá člověk, jenž dosáhl nirvány, předával své učení a vysloužil si nedozírnou úctu a obdiv. Zde však Nietzsche pravděpodobně ještě otázku zániku

¹³² KOUBA, Pavel. Nietzsche dnes. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 273.

¹³³ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 112.

tradice a morálních hodnot vystavených na dogmatismu a víře v boha nezamýšlel. Buddha by pro něj nicméně mohl znázorňovat předmět uctívání, modlu, někoho či něco, od čeho se je nutné osvobodit. Ztvárňuje tak možná spíše jakýsi symbol božského než konkrétní představu boha.

Nehledě na povahu zmiňovaného boha, podstatu aforismu *Nové boje* představuje spíše nezbytná nutnost zbavit se božího stínu, jež zůstává přítomen i po smrti onoho boha. Za hlavní otázku, již zde Nietzsche vznáší, lze považovat ono nevyřčené „kdy?“, které se váže k požadavku zborcení přetrvávajícího stínu, ke zbavení se toho, co nás drží stranou od světla a odbožštění světa.¹³⁴ Po ztrátě boha, dokonce i po pádu víry v něj stále ve vnímání všeho zůstávají ostatky víry, jimž se neustále podřizuje naše jednání i uvažování. Až do pádu božího stínu nelze mluvit o osamostatnění člověka od víry, jejíž hodnoty, měřítko, cíle, krutost a nařízení se do té doby promítají do všeho kolem.¹³⁵ Teprve se zbořením posledního přebytku božího stínu může padnout vše, co do té doby uchovával při životě. Kdy a za jakých podmínek taková situace může nastat, o tom zatím Nietzsche nehovoří.

3.2 Pomatenec

Podstatně obsáhlejší rozbor smrti boha poskytuje asi nejznámější úryvek celého díla nesoucí název *Pomatenec*, jenž se podobně jako *Nové boje* nachází v původním znění *Radostné vědy* z roku 1882. Přestože jsou oba aforismy v mnoha ohledech odlišné, obzvláště z hlediska stylu a podání, zůstávají v nich ty nejdůležitější, oběma společné otázky relativně neměnné.

Setkání s pomatencem probíhá za jasného dopoledne na tržišti, kde se zapálenou svítilnou hledá boha mezi shromážděnými ateisty. Právě těm určuje své prohlášení, totiž, že bůh je mrtev a mrtev zůstane.¹³⁶ Na smrti boha však neseme zodpovědnost my všichni, neboť, jak praví pomatenec „My jsme ho zabili, vy i já! My všichni jsme jeho vrahy“¹³⁷. Tento osudový

¹³⁴ JANAWAY, Christopher. The Gay Science. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 256.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 123.

¹³⁷ Tamtéž. s. 124.

výrok ale překvapivě není primárně určen těm, jejichž víra v již mrtvého boha by mohla být otřesena, nýbrž lidem, kteří boží existenci jako takovou více či méně zavrhlí, je pro ně nereálná a pomatencova slova považují spíše za pokus o vtip, než za pobuřující či prorocká.

V pomatencově promluvě je patrná ohromná naléhavost a rozpolcenost, jež však nepramení z faktu, že bůh zemřel, neboť ten je i zde obdobně jako v *Nových bojích* brán za již samozřejmý, překvapivou zůstává možná spíše nevědomost posluchačů. Avšak z pojmenování činu vraždou, naší vraždou, pramení velká provokace, již si do té doby před Nietzsche a jeho pomatencem nikdo nedovolil.¹³⁸ Pouze šílený, pomatený člověk je schopen si uvědomit velikost a závažnost toho, co se stalo, vidí „odpoutání země od jejího slunce“¹³⁹, dokáže se tázat po okolnostech vraždy a jejích následcích.¹⁴⁰ Postava pomatence ukazuje nezbytný předpoklad obsažený v *Radostné vědě*, dvojí bolest, která pramení z vědomí si změny hodnot a morálního základu světa, zároveň však z kruté skutečnosti uvědomování si, že onu prázdnotu nevnímají ostatní.¹⁴¹ On sám ke konci svého monologu přiznává, že přichází příliš brzy, jeho čas ještě nenastal, nenarazil a snad ani nemohl narazit na pochopení.¹⁴² Lidé si nejsou ještě schopni uvědomit, co sami spáchali, nenastala doba, v níž by byli schopni přiznat si svůj čin a přijmout jeho následky. Neexistuje ani znalost příčiny této vraždy či jejího provedení, vše je zahaleno oparem nevědomosti. Společně se smrtí boha rovněž padl celý dosavadní morální výklad světa, jenž ztratil své těžiště, cíl i smysl.¹⁴³ Nikdy se nestalo nic většího, co by tento skutek překonalo. Nic tak závažného se již nemůže odestát. Přesto si „povrchní lidé“, oni přívrženci křesťanského boha, nejsou s to

¹³⁸ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 44.

¹³⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 124.

¹⁴⁰ JANAWAY, Christopher. The Gay Science. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 256.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 124.

¹⁴³ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 95.

uvědomit natož pochopit spojitost zborcení náboženství se zánikem morálních hodnot a stále se pevně drží morálních hodnocení světa nastolených vírou v boha.¹⁴⁴

Přijmout velikost vraždy boha obnáší však mnohem více než pouhé uvědomění. Pomatenec se sám sebe ptá, není-li na nás, obyčejné lidi, rozměr spáchaného činu příliš velký. Ptá se, jsme-li vůbec schopni utěšit se, dokážeme-li smýt boží krev, stopu, již zůstala po vraždě jako připomínka našeho činu, oné největší události v dosavadních dějinách.¹⁴⁵ Pokud jsme se zbavili toho nejmocnějšího, co na světě bylo a odňali jsme světu jeho dosavadní hodnoty a smysl, jsme schopni nést břemeno o takové tíze na svých bedrech? Není proto potřeba, abychom se i my, boží vrazi, stali něčím větším, než pouze lidmi? A bylo vůbec možné, aby velkého boha zabili obyčejní lidé? Nietzsche předkládá jakýsi požadavek na zbožštění člověka, jež by však bylo chybné vnímat v tradičně náboženském slova smyslu. V tomto požadavku se již projevuje, kterým směrem se budou ubírat Nietzscheho kroky v průběhu několika následujících let, patrné především v *Tak pravil Zarathustra*, totiž k potřebě vzniku nadčlověka, překonání člověka, osvobození se od morálních pout a požadavků vznášených pozůstatky po boží existenci a nastolení nového smyslu světa, neboť ten původní, držen právě dosavadní morálkou, se již vytratil.¹⁴⁶ Nietzsche odmítá boha, jenž by byl ztělesněním náboženského vnímání boha logiky, morálky, jde mu o nové kladení hodnot, nová východiska myšlení, nové místo člověka ve světě, nový postoj člověka k sobě samému.¹⁴⁷ Přesto se však později v *Tak pravil Zarathustra* ukazuje, že neztrácuje myšlenku boha ve smyslu božského jedince jako určité hodnoty, avšak zbavuje jej hodnoty náboženské, tedy přeneseně i morální a logické.¹⁴⁸

¹⁴⁴ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 95.

¹⁴⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 124.

¹⁴⁶ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 95.

¹⁴⁷ Tamtéž. s. 95; 97.

¹⁴⁸ Tamtéž. s. 97.

3.3 Jak je to s naším veselím

Po pěti letech se Nietzsche vrací a reflektuje stav věcí a vnímání od doby, kdy poprvé vyšel na světlo světa s hlásáním smrti boha, definitivní vraždy všemohoucího. Aforismus ohlédnutí a konstatování vyvolává ze všech zmiňovaných pasáží *Radostné vědy* největší klid a smír. Zásadní obrat ztvárňuje přerod ve vnímání nejbližších důsledků, jež již nejsou obehnány vrstvou úzkosti, strachu a plné otázek, nýbrž z pohledu na ně číší pozitivno, radost, osvobození. Protože, jak Nietzsche přiznává, neproběhl za dobu, jež uplynula od první zvěsti boží smrti, přílišný pokrok v rámci přijetí a uvědomění si oné skutečnosti, pochopení jejích následků a snahy vlastního přerodu, ona ohromná „lavina boření, ničení, zániku, převratu“¹⁴⁹ teprve musí přijít, abychom alespoň mohli prohlásit, že zpráva o největším skutku světa již dorazila mezi lid a ten ví, že se má vypořádat s jejími následky.¹⁵⁰ I přesto dochází Nietzsche s postupem doby k přesvědčení, že na stín, jež se brzy zatáhne nad Evropou jako metafora prozření, nyní hledí ti, jež jsou si vědomi nutnosti jeho příchodu, bez starostí a úzkostí.¹⁵¹

„My, filosofové a svobodní duchové, cítíme při zprávě, že starý bůh je mrtev, jak na nás dopadá záře nových červánků, srdce nám při tom překypuje vděkem, ... očekáváním, – konečně je náš obzor zase volný ... možná ještě nikdy neexistovalo tak otevřené moře.“¹⁵² Ze zmíněné pasáže je jasně patrné, co s odstupem, po vydání svého stěžejního díla *Tak pravil Zarathustra*, znamená pro Nietzscheho, jenž sám ztělesňoval filosofa i svobodného ducha, smrt boha – předznamenává nedozírné možnosti nových myšlenek, objevů, pohledů na svět, dává prostor všemu do té doby pro přílišnou zkonstatělost morálních hodnot nemyslitelnému či nepřijatelnému. Každý „svobodný duch“ musí přijmout smrt boha jako možnost poznání, štěstí, „nových červánků“.¹⁵³ Nehledě na očekávání, či podněty strachu a možného „pádu“, jež mohly být patrné v *Pomatenci*, zde je

¹⁴⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 203.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 204.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž.

smrt boha brána již jako něco rozhodně ne smutného, nýbrž polehčujícího a povzbuzujícího. Důležitou okolnost v úryvku *Jak je to s naším veselím* rovněž hraje rovněž fakt, že se Nietzsche již nevrací k otázce smrti boha jako vraždy, činu nás všech. Příčinou snad může být skutečnost, že daná problematika prošla v průběhu Nietzscheho práce na *Tak pravil Zarathustra* zásadní proměnou a v roce 1887, při zveřejnění nové verze *Radostné vědy*, tedy i této její pasáže, byla již svým způsobem vyřešená¹⁵⁴.

4 Zarathustra

Spis *Tak pravil Zarathustra*, největší dárek, jaký kdy lidstvo dostalo,¹⁵⁵ se skládá ze čtyř postupně vznikajících, na sebe navazujících částí, jež byly sepsány a vydány mezi lety 1883–1885.¹⁵⁶ Pro čtvrtý, poslední dopsaný díl, nenašel původně Nietzsche nakladatele, proto si jej vydal sám pouze v nákladu čtyřiceti kusů¹⁵⁷ a až v roce 1892 byl oficiálně připojen k ostatním a společně s nimi vydán v úplném, finálním výtisku.¹⁵⁸ Kromě dokončených dělů byly v Nietzscheho pozůstalostech objeveny i zápisky, v nichž byly nalezeny zmínky o možnosti vzniku pátého a šestého dílu, nicméně ani jeden z nich nebyl realizován více než v náznacích či krátkých úryvcích.¹⁵⁹

Způsob tvorby Friedricha Nietzscheho, obzvláště v případě *Zarathustry*, bývá nezdědka zahalován do snad až mystického tajemství, jehož důvodem je převážně časem vybudovaný konstrukt o Nietzscheho abnormálně rychlém psaní a s tím klamně spojenou představou o nepřiměřeně krátkodobém období stráveném na tvorbě velkých témat.¹⁶⁰ Sám Nietzsche se

¹⁵⁴ Pozn. autora: k problematice božího vraha viz kap. 4.3 Boží vrah.

¹⁵⁵ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s.276.

¹⁵⁶ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 25.

¹⁵⁷ Tamtéž. s. 25.

¹⁵⁸ SALAQUARDA, Jörg. Doslov. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 347.

¹⁵⁹ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 25.

¹⁶⁰ Tamtéž. s. 21.

zmínil, že mu psaní žádného z dílů jeho pravděpodobně největší knihy netrvalo déle než deset dní.¹⁶¹ Nehledě na to, zda autorův výrok byl pravdivý či nikoliv, nevypovídá zcela přesně o povaze vzniklého díla. Doba, za kterou Nietzsche spis sepsal se totiž zcela jistě nerovná období, kdy postavu, typ Zarathustry a velké myšlenky, jež jsou jeho prostřednictvím promyšleny, tvořil a rozmýšlel.¹⁶²

4.1 Vznik a vývoj Zarathustry

První zmínka o postavě nesoucí jméno Zarathustra pochází ze skici s názvem „Poledne a věčnost. Pokyny k novému životu.“ již ze srpna roku 1881,¹⁶³ tedy z doby ještě před vydáním *Radostné vědy*. Právě v srpnu 1881, při procházce kolem jezera Silvaplana v jihovýchodním Švýcarsku, napadla Nietzscheho základní koncepce budoucího velkého díla a obrys myšlenky věčného návratu.¹⁶⁴ Zde proběhlo početí *Zarathustry* ve smyslu počátku velké idey, kterou možná ve stejném momentě, spíše později, rozhodně však tentýž měsíc, doplnila i představa a jméno jejího hlasatele.¹⁶⁵ Joachim Köhler, německý filosof a znalec Nietzscheho myšlenek a tvorby, se domnívá, že vzhledem ke zpětnému popisu onoho zážitku „početí“ mohl Nietzsche při „vnuknutí *Zarathustry*“ zažít cosi jako předpověď jednoho ze svých touto dobou již velmi častých záchvatů bolesti, které často předznamenávalo vidění „aury“ a deja-vu.¹⁶⁶ Sám Nietzsche tvrdil, že vše, co k němu v takových stavech přišlo, muselo se už někdy stát a bylo jím již dříve prožito.¹⁶⁷ Doba mezi vzniknutím myšlenky koncepce nového díla a sepsáním finální podoby první knihy o rok a půl později má rovněž i symbolický význam. Nietzsche sám sebe totiž ve spojitosti s dobou,

¹⁶¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 136.

¹⁶² SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 21.

¹⁶³ PARKES, Graham. Nietzsche and the family. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 21.

¹⁶⁴ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s.277.

¹⁶⁵ Tamtéž. s.286.

¹⁶⁶ Tamtéž. s.285.

¹⁶⁷ Tamtéž.

kdy Zarathustru nosil v sobě, nazýval „sloní samicí“¹⁶⁸, čímž odkazoval k buddhistické legendě pojednávající o početí Buddy vniknutím posvátného bílého slona do boku královny Máji.¹⁶⁹ Obdobně jako v mytologickém příběhu, Nietzscheho zárodek jeho syna Zarathustry „přepadl“, a nezbylo mu nic jiného než se stát jakýmsi médiem, prostředníkem tohoto „prvního Zarathustry“.¹⁷⁰

Přivedení Zarathustry na svět neproběhlo nárazově. Již v *Radostné vědě* z roku 1882 se objevuje předzvěst Zarathustry, avšak nebyl zde ještě zmiňován ve významu, jenž mu později náležel. První pojednání o Zarathustrově, aforismus č. 342 nesoucí příznačný název *Incipit tragoedia*, počátek tragédie, je ne-li doslovná¹⁷¹ předloha toho, co se o rok později stalo první kapitolou Zarathustrově předmluvy. Třicetiletý Zarathustra, jenž odešel do hor kochat se svým duchem a načerpat samoty, snad tak, jako si svou samotu, která jej ale ve skutečnosti často trýznila, přál trávit Nietzsche sám, učinil svůj radikální krok ve stejném věku, v němž údajně Ježíš Kristus započal svou kazatelskou pouť. Třicítka, symbolické číslo počátku činů nedozírných následků, je Nietzschem volena jistě ne nadarmo, neboť v sobě nese náznak velkého přerodu. V případě Zarathustry značí rovněž počátek jeho konce. Onen zrod Zarathustrova zániku, sestoupení z hor po deseti letech strávených v samotě, pouze za přítomnosti hada, orla a Slunce, předznamenává to, co přijde, totiž zánik a překonání „klasické podoby“ člověka, po němž nastane příchod nadčlověka a posledních lidí.¹⁷²

Vliv na podobu převážně první knihy *Zarathustry* zajisté mají i Nietzscheho tehdejší aktuální prožitky a zdravotní stav. V roce 1883 se již skutečně kolébal na hraně šílenství, kterému kromě postupně se zhoršujícího zdravotního stavu napomohla ani aféra s Lou Salomé a

¹⁶⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 133.

¹⁶⁹ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s.276.

¹⁷⁰ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s.276.

¹⁷¹ Pozn. autora: v českých překladech je téměř doslovné, originál jsem neměla k dispozici pro porovnání.

¹⁷² NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 20.

Paulem Reé.¹⁷³ Přátelství, jež tvořilo zvláštní, pravděpodobně nikoli pouze platonický, trojúhelník ovládaný mladičkou Lou, skončilo tragickým rozpadem a pádem Nietzscheho iluzí vůči ženám obecně, s čímž se snad pokusil vyrovnat se v první knize *Zarathustry*, ale hlavně později v díle *Mimo dobro a zlo* vydaném v roce 1886. Ve stejné době, v níž proběhl Nietzscheho rozkol s bývalými přáteli, se rovněž potýkal s nařčeními o povaze nemoci, jež ho stále více sužovala¹⁷⁴ a mnoha pomluvami.¹⁷⁵ Ve snaze shodit ze svých ramenou nastalou zoufalou situaci utekl pryč od všech do Ligurie a uzavřel se v samotě doprovázené sebetrýzněním a paranoiou.¹⁷⁶ Ve svém novém útočišti v Rapallu sepsal v únoru 1883 první část svého nejznámějšího díla, onu *Knihu pro všechny a pro nikoho*.¹⁷⁷¹⁷⁸ Přestože dny, v nichž *Zarathustra* vznikala, provázely dle Nietzscheho stavy „nadšení těla“¹⁷⁹ a plnosti tvůrčí energie, později však v *Ecce homo* přiznal, že doba kolem těchto tvůrčích období se, často i díky nepřízní počasí, rovnala spíše bídě a utrpení, umírání za živa.¹⁸⁰ Nejednou dokonce pomyslel na sebevraždu.¹⁸¹ Stav zcela pohlcující jeho duši označil „zákeřností velkých věcí“, neboť se dostavoval právě z důvodu oněch vykonaných skutků, ve své podstatě znamenal daň za ohromné úsilí a boj.¹⁸² V případě *Zarathustry* o to více, jelikož

¹⁷³ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s.254.

¹⁷⁴ Pozn. autora: viz kapitola 1.1.1 Bytí v nemoci, Problematika diagnostiky. Tehdejší medicína dospěla k závěru, že Nietzsche trpěl syfilidou.

¹⁷⁵ YOUNG, Julian. Nietzsche and women. In: GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. s. 55.

¹⁷⁶ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 257.

¹⁷⁷ Tamtéž. s. 276.

¹⁷⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 133.

¹⁷⁹ Tamtéž. s. 136.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 279.

¹⁸² Tamtéž.

nikdy nebylo vykonáno nic z tak náhlého nadbytku síly, již si Nietzsche nejednou dodával i opiáty¹⁸³, jako právě on.¹⁸⁴

Odkud se ale v Nietzsche probudil popud obdarovat svého syna, své snad až alter ego právě jménem Zarathustra? Zde lze spatřovat paradox, či spíše ironii Nietzscheho tvorby, neboť jméno, v původní verzi znějící Zoroaster, „zlatá hvězda“, pochází od náboženského reformátora z Persie, zakladatele tzv. zoroastrismu, víry, z níž v mnohém čerpal judaismus, potažmo křesťanství, a jež bývá označována za první monoteistické náboženství vůbec.¹⁸⁵ Historického Zarathustru sice nelze považovat za povšechní předlohu pro Nietzscheho verzi, avšak není jej možné ani zcela opomenout, obzvláště při snaze porozumět povaze a podstatě, již Nietzsche zamýšlel své představě vložit.¹⁸⁶ Mezi zásadní podobnosti lze zařadit mytologickou zmínku o perském Zoroasterovi a jeho odchodu do pohoří Elbrus, kde se oddával pouze vlastním úvahám a rozjímání. Ne náhodou připomíná tento příběh, o němž se Nietzsche dozvěděl z knihy *Symbolika a mytologie starých národů*¹⁸⁷ Georga Friedricha Creuzera vydané roku 1810, předmluvu první knihy *Zarathustry*. Oproti tomu jedním z významných důvodů, proč je nezbytně nutné odpoutat se od myšlenky pokračování v předloze historické postavy, se stává fakt, že Nietzsche nikdy neměl v úmyslu představovat Zarathustru jako reformátora, tím spíše ne náboženského.¹⁸⁸¹⁸⁹ Sledovaným záměrem byla u Nietzscheho mnohem pravděpodobněji touha po stvoření nového typu člověka, hlasatele

¹⁸³ KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 278.

¹⁸⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 137.

¹⁸⁵ KULTOVÁ, Petra. Zoroastrismus: podivné náboženství, které formovalo Západ. In: Český rozhlas Plus [online]. 15.4.2017 [cit. 28.5.2020]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/zoroastrismus-podivne-nabozenstvi-ktete-formovalo-zapad-6518255>.

¹⁸⁶ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 25.

¹⁸⁷ Pozn. autora: v původním znění *Symbolik und Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen*,

¹⁸⁸ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 42.

¹⁸⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 18.

velkých myšlenek nového rozvržení světa a morálky, nadčlověka, vůle k moci a věčného návratu téhož.

V pojmenování lze kromě zmíněné odluky spatřovat i jiný rozpor, neboť zatímco perský Zarathustra morálku a morální hodnoty vytváří, Nietzscheho verze ji svým způsobem boří tím, že sama v sobě nejprve dosavadní morálku překonává.¹⁹⁰ Nový Zarathustra chce být nazýván bezbožníkem¹⁹¹, ačkoliv se zároveň stává tím, kdo volá po vzniku nových hodnot světa, jejich celkovém přehodnocení. Zde se však nabízí myšlenka; přestože se na první pohled zdají obě postavy ve své podstatě odlišné, neztvárňuje přeci jen Nietzscheho Zarathustra poněkud více ze své historické předlohy, než možná sám jeho autor zamýšlel, či si byl ochoten přiznat? Přestože v *Ecce homo* Nietzsche prohlašuje, že pro jeho Zarathustru „to, v čem tkví jedinečnost Peršana je pravým opakem“¹⁹², neboť Zarathustra „stvořil nejosudnější omyl, morálku, musí tudíž také být první, kdo jej pozná.“¹⁹³ I perský reformátor byl však ve své době ničitelem starých zvyklostí, stavěl se proti tehdejším hodnotám, sám představoval nový typ člověka tehdejší doby, nehledě na to, že to, co z jeho „reformy“ vzniklo značí právě pro Nietzscheho morálku, po jejímž svržení volá.¹⁹⁴ Nelze se však pouze touto optikou dívat na Nietzscheho Zarathustru, neboť ten se mění v čase společně se svým autorem a má příliš mnoho vrstev na to, aby jej bylo možné jednoduše pojmenovat. Jeho osoba je primárně sloučením různých pnutí, sama o sobě značí rozpor, nechává plynout nerozhodnuté otázky o své povaze.¹⁹⁵ Může být vším a při pohledu na něj lze z každého úhlu spatřit zcela jiný pohled, stává se tanečníkem, ničitelem, tvůrcem, věštcem, básníkem, zvládá být jeden den tím a druhý oním, beztrestně odporuje sám sobě, a přitom všechny své podoby

¹⁹⁰ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 42.

¹⁹¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 156.

¹⁹² NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 150.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 39.

plně prožívá.¹⁹⁶ Přese všechny své možné podoby přesto nikdy není náhodně daný, ani zcela otevřený. Zarathustra jde po jasně vytyčené cestě, jež mu byla předepsána.

4.2 Mrtvý bůh

Právě Zarathustra je tím, kdo jako první jmenovaný přichází se zprávou o smrti boha. Dokonce v původní, pracovní, verzi *Radostné vědy* je i pomatenec ve stejnojmenném aforismu nazýván Zarathustrou.¹⁹⁷ Lze tedy předpokládat, že to, co v sobě skrývá onen první výkřik v *Radostné vědě* zároveň spoluutváří představu o Zarathustrovi a otázce jeho vlastní bezbožnosti.¹⁹⁸

V předmluvě knihy je předznamenán důležitý aspekt k rozvoji a pochopení velkého Nietzscheho tématu a jeho změny oproti *Radostné vědě*. Zarathustra po dekádě rozjímání daleko od lidí, naplněn svou samotou a omrzen vlastní moudrostí chce předat své poznání jiným, touží rozdávat lidem, již natahují ruce. Rozhodne se sejít z hor zpět dolů mezi ostatní, stát se opět člověkem, zaniknout.¹⁹⁹ Scházeje z hor, setká se s poustevníkem, člověkem lidmi omrzelym, zraněným, pohrdajícím, jenž se ukryl do lesa, kde pouze velebí boha, toho jediného, který si dle poustevníkovy mínění jako jediný zaslouží jeho lásku.²⁰⁰ A právě v reakci na poustevníkovu prohlášení o smyslu jeho života překvapený Zarathustra promlouvá ke svému srdci překvapenými slovy „*Což je to možné! Tento staříčkový světec ještě ani nezaslechl v svém lese, že bůh je mrtev.*“²⁰¹ Právě toto prohlášení je tolik podstatné, stejně jako nese zásadní důležitost jeho zmínění hned v počátku celého díla; Zarathustra zde konstatuje své překvapení nad poustevníkovou neznalostí hotové, dávno proběhlé skutečnosti. Zarathustrova reakce však není útočná, ani v sobě nenesou známku po potřebě objasnění skutečnosti, naopak, poukazuje na proměnu oproti snad až fanatickému

¹⁹⁶ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 39.

¹⁹⁷ Tamtéž. s. 43

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 7.

²⁰⁰ Tamtéž. s. 9.

²⁰¹ Tamtéž. s. 9.

vystoupení pomatencově a představuje nový přístup vyznačující se bezvýznamností násilného přesvědčování o povaze reality a nutnosti vlastního prozření, jehož nicméně není schopen či ochoten každý. Boží smrt umožňuje ohromné množství postojů a reakcí a naše volba mezi těmito možnostmi značí největší zkoušku pro každého člověka.²⁰²

Co však ve své podstatě zde znamená smrt boha? Představuje myšlenku osvobození, přerodu člověka, změny hodnot od „musím“ na „chci“, pádu dosavadní morálky.²⁰³ Zároveň ale znamená vraždu, označuje největší a nejtěžší z dosud spáchaných činů, jak již bylo zdůrazněno v *Radostné vědě*. Oproti pomatenci v *Radostné vědě* však zde Zarathustra nechává poustevníkovi jeho přesvědčení, není misionářem smrti boha, nehledě na to, že se k ní sám plně hlásí, včetně jejích následků. I v tom tkví Zarathustrova velikost, neboť se snaží přijít na stanovisko, jež je možné zaujímat po rozpadu morálních hodnot a náboženských základů.²⁰⁴

Smrt boha následuje rovněž stín tohoto mrtvého, ona stále přetrvávající morálka, která i po pádu svého představitele podporuje podobu „pravdy“ hlásanou vírou v boha.²⁰⁵ Stín doposud existuje, jeho smyslem zůstává zachování starého obrazu křesťanského světa, přidržení se představy setrvávání starých zvyklostí, hodnot a pravd.²⁰⁶ Důsledkem toho je však pravý svět, do této doby držen při životě náboženskou přesvědčeností, nutně odsunut na vedlejší kolej, hluboko do sféry lhostejnosti.²⁰⁷ Není lákavý, proto jej zároveň označíme i za nepotřebný.²⁰⁸ To, co bývalo do doby smrti boha označováno za „pravý svět“ ztratilo po jeho smrti veškerý svůj vztah k člověku. Nezbytnou nutností tedy musí být jeho odstranění,

²⁰² SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 47.

²⁰³ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 55.

²⁰⁴ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 47.

²⁰⁵ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 107.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ Tamtéž. s. 108.

učinění kroku „od božského k lidskému“²⁰⁹, převtělení velblouda ve lva²¹⁰, narovnání shrbeného hřbetu naloženého tíhou všech morálních pravd a příkazů, jmenování sebe pozice svého vlastního pána, zisk „svobody“.²¹¹ Jedná se o první krok, kterým se i „svobodní duchové“ mohou zcela zbavit pozůstatků tradičního rozdělení světa, avšak takové období je nutně ohroženo možným vznikem stavu, v němž by absence pravdy vedla k dovolení všeho.²¹² Poté, co byl však odstraněn „pravý“ svět, jaký svět zbývá? Nietzsche praví, že společně s „pravým“ světem jsme odstranili i ten zdánlivý, následkem čehož nás obklíčila nicota.²¹³ Avšak tato nicota, nihilismus, ono zbavení se hodnoty všech hodnot,²¹⁴ neznačí v žádném případě konec, nýbrž znázorňuje nový počátek vyznačující se přehodnocením všech hodnot.²¹⁵ Pád morálního boha, jeho smrt či popření však nepřinesly žádnou újmu tomu uspořádání světa, v němž základní princip a povahu představuje jeden z Nietzscheho největších motivů, věčný návrat téhož.²¹⁶ Ten se nyní může projevat právě díky pádu světa morálních ideálů a konečnému vysvobození a nabytí volnosti světa vůle k moci, jehož je věčný návrat nejvyšší hodnotou.²¹⁷ Výstup z nihilismu do světa vůle k moci umožňuje právě zbavení se stínu mrtvého boha, bezpodmínečné odpoutání se od veškerých jeho přeživších pozůstatků, které je možné pouze vstoupením do věčného koloběhu, vědomého odevzdání se neustálému opakování, vznikání a zanikání, neutuchající touze po další tvorbě a překonání člověka.²¹⁸

²⁰⁹ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 109.

²¹⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 21.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 109.

²¹³ Tamtéž. s. 110.

²¹⁴ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 194.

²¹⁵ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 110.

²¹⁶ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 181.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s. 111.

4.3 Boží vrah

V již několikrát zmíněné *Radostné vědě* označuje pomatenec za vrahy boha „nás všechny“.²¹⁹ V jeho očích se jedná o společný čin všech lidí, jejichž úkolem se nutně stává vypořádání se s následky, které po boží smrti vyvstaly. Situace v *Zarathustrovi* se však již zásadně odlišuje od prohlášení z *Radostné vědy*. Zarathustra se nepředstavuje jako žalobce, posel, zvěstovatel, jeho výstup oplývá smířlivostí.²²⁰ Smrt boží přesto i nadále zůstává vraždou. Důležitou roli však hraje změna v otázce „kdo“ onu vraždu spáchal, neboť v *Zarathustrovi* se předchozí „my“ či „oni“ mění na označení jednoho konkrétního činitele, nejohavnějšího ze všech lidí, božího vraha.

Údajně prvním božím vrahem snad měl být sám Zarathustra, později však Nietzsche toto rozhodnutí odvolal, škrtl a zbavil tak Zarathustry bezbřehé tíže ohavnosti.²²¹ Definitivní verze, jež spatřila světlo světa, nechává božího vraha bezejmenného, definitivně odděleného od Nietzscheho „syna“, hlavního hlasatele jeho myšlenek. Jediné, co může svědčit o možných předchozích autorových záměrech, nebo snad o jakési možnosti Zarathustrovy účasti na boží vraždě, zůstává černá vzpomínka, jež se Zarathustrovi vybaví při sestoupení do údolí, odkazující na zvláštní pocit „jako by již zde jednou stál“. V temné dolině jej jako první bezprostřední reakce při pohledu na torzo sotva připomínající člověka zachvátí stud.²²² Po odhalení totožnosti tohoto „pozůstatku člověka“ jakožto božího vraha na okamžik převládne nad studem soucit, avšak jakési náhlé prozření a propojení Zarathustrovy duše s duší božího vraha, odhalení, jak se takový člověk cítí u srdce, co si s sebou nese, jej okamžitě tohoto soucitu zbavuje. Na místo soucitu se prodírá nemilosrdný náhled na „nevyslovitelného člověka“²²³, nejohavnějšího z lidí. Zarathustra odhaluje motiv boží vraždy, kterým není nic jiného než pomsta na bohu, odstranění jediného svědka, jenž viděl

²¹⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 124.

²²⁰ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 47.

²²¹ Tamtéž.

²²² NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 242.

²²³ Tamtéž. s. 243.

a věděl vše o člověku, prohlédl ho, spatřil jeho hloubky, potupu. Ten, který vše viděl, vyvolával nutně v člověku pocit hanby, nutil jej stydět se za svou ohavnost. Proto musel být bůh zabit, neboť člověk nesnesl, aby žil svědek všudypřítomný, zvědavý, dotěrný, neznalý studu a ohledu, příliš vlezlý.²²⁴ Těmito rysy se boží vrah připodobňuje poslednímu člověku²²⁵ a jeho neschopnosti kriticky pohlédnout sám na sebe, vůli změnit cokoliv, co by vyžadovalo větší míru úsilí a odhodlání. Takový člověk se raději zbavil boha, než aby mu byly nadále připomínány jeho vlastní nedostatky, aby cítil vnější tlak změnit sám sebe.

Boží vrah si s sebou nese přízvisko „ohavný člověk“. Jeho ohavnost nicméně nepramení ze spáchaného činu, a proto by ji bylo chybné označit za důsledek boží vraždy. Právě lidská ohyzdnost značí zásadní předpoklad uskutečnění toho největšího činu v dosavadních dějinách.²²⁶ Přestože ohavnost Nietzsche hlouběji nespecifikuje, navozuje pocit, že jejím strůjcem musí být právě ona dlouhotrvající boží přítomnost, náboženstvím nastolená tradice tvořící hranice a hodnoty světa. Tato ohavnost člověka stvořená navyklým uspořádáním se však teprve s vraždou boha stává skutečně viditelnou.

Následkem svého činu žije boží vrah v ústraní, stáhl se do temného údolí, daleko od všech lidí a jejich soucitu. Nestojí o smilování. Jediné, o co jeví zájem, je Zarathustrova přítomnost, jeho společnost a ochrana jakožto jediného, který může být nepojmenovatelnému posledním útočištěm.²²⁷ Zarathustra nahlédl do jeho nitra a odhalil pocity probíhající uvnitř duše božího vraha. Ten se skrývá nikoli před nenávisť a opovrhováním, nýbrž před soucitem a u Zarathustry žádá především o jakousi duchovní ochranu a úkryt před almužnami a rádo by soucitnými pohledy.²²⁸ Vrah boží není hoden smilování, nestojí o dary z politování ani soucitné pohledy, sám o sobě prohlašuje, že „k tomu jsem příliš bohat, bohat velkými věcmi, hroznými, nejohyzdnějšími, nejnevýslovnějšími!“²²⁹ Soucit je pro božího vraha ohavný,

²²⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 245.

²²⁵ Pozn. autora: viz kap. 4.4 Poslední člověk.

²²⁶ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 50.

²²⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 243.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž. s. 244

pojmenovává jej jako ctnost malých lidí prostých úcty před velkými činy, ohromnými hrůzami.²³⁰ Nejvíce ze všeho jej poctil právě Zarathustrův stud. On jediný mu byl ochoten prokázat tuto „čest“, Zarathustra jediný odhalil, jak velkým opovržením oplývá vrah boží vůči sobě samému a přiznal sám sobě, že nikdy nenarazil na nikoho, kdo by sebou opovrhoval více. Zároveň však je zde právě v pohrdání sebou samým spatřována snad až paradoxně největší výšku božího vraha, možná až jakási předzvěst nástupu vyššího typu člověka, započetí cesty až na samé dno, plné prožití nihilismu, jež je nezbytně nutné k překonání lidského jedince v jeho současné podobě, postupu k bytostnému cíli člověka, nadčlověku.²³¹

4.4 Nadčlověk a poslední člověk

První promluva Zarathustry, přednesená k lidem shromážděným na tržišti, nápadně připomínající situaci pomatencovu v *Radostné vědě*, začíná slovy „Hlásám vám nadčlověka“²³². Zarathustra, obdobně jako pomateneček, nebyl svými posluchači pochopen, neboť ti jeho projev považovali pouze za komentář k probíhajícímu vystoupení provazochodce, důvodu, kvůli němuž na místo dorazili. Nikdo z přítomných se nad Zarathustrovými slovy více nepozastavil, pouze smíchem se mu jeho ještě neslyšící a nevidomé publikum odvděčilo. Přestože způsob promluvy zůstává obdobný jako v *Radostné vědě*, její obsah se zásadně změnil. To, co hlásí lidem Zarathustra, značí další krok od zvěsti pomatencovy, již zmiňovaný přesun od činu jako takového k jeho možným následkům, možnost cesty, odpovědi, nového smyslu.

Člověk, jak ho známe, má být překonán, my sami se musíme zapříčinit o jeho překlenutí. Za důvod této nutnosti označil Nietzsche svým způsobem až evolucionistický fakt, totiž že každý druh dospěl v určité fázi svého vývoje do stadia, ve kterém překonal sám sebe tak, aby z něj vyšlo něco „vyššího“. Nyní je na řadě člověk. Jeho nejvyšším smyslem jakožto mostu jest být klenbou mezi opicí, z níž jsme vzešli, k nadčlověku, jenž se nutně musí stát naším cílem, přejít nad propastí, do níž lze lehce spadnout. Důležitost nehraje zde jeho

²³⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 244.

²³¹ Tamtéž. s. 246.

²³² Tamtéž. s. 9.

vlastní existence, neboť on sám neznačí účel, nýbrž cestu. Slovy Nietzscheho lze prohlásit, že „co je velkého na člověku, co lze milovati na člověku, jest, že je přechodem a zánikem“²³³ „Mrtvi jsou všichni bozi, teď chceme, aby živ byl nadčlověk!“²³⁴ Co ale myslí Nietzsche, prostřednictvím Zarathustry, hlásáním nadčlověka? Jaký je jeho smysl, v čem spočívá jeho význam? Existence nadčlověka musí být zákonitě podmíněna smrtí boha, bez ní nemůže existovat. Sám nadčlověk však v sobě, ve své podstatě nese označení toho, kdo překonal sám sebe, totiž člověka ve smyslu povahy *animal rationale*, tvora rozumného, kdo se dokázal pozvednout z nejhlubšího dna a prožít plně nihilismus v celém jeho významu.²³⁵ Nadčlověk nastoupil na místo mrtvého boha a převzal do sebe nejvyšší boží princip, určování smyslu bytí, jenž nyní nazývá *vůlí k moci*.²³⁶ Podstatou tohoto typu člověka je vědomí si boží smrti a nároku na své nové postavení, stanovování nového smyslu světa a bytí, nových hodnot. Právě tento základní předpoklad jej odlišuje od člověka. Vrcholná podmínka, onen nový princip ztělesněný v nadčlověku, jehož Nietzsche v Zarathustrově předmluvě označuje bleskem z čistého nebe a smyslem země, neustále touží být něčím více, než byl doposud, žadoní po nekonečném překonávání sebe sama.

Do pozice dalšího nezbytného předpokladu nadčlověka, svým způsobem až do jeho opozice, staví Nietzsche kromě samotné boží smrti i tzv. posledního člověka, toho, jenž je hoden největšího pohrdání. Právě poslední člověk, značící velké zhnusení a odpor, vede ke konečnému sebe přemožení potřebnému pro vznik nadčlověka.²³⁷ Charakteristikou takového typu člověka je jeho postoj, Nietzsche jej označuje „mžouráním“, ve kterém se slévají rozdíly, rozostřují hranice a splývají významy.²³⁸ Mžourání, tento povrchní pohled na svět, plný lhostejnosti a ztráty smyslu, lze označit za postoj ducha vyznačující se rezignací na

²³³ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 11.

²³⁴ Tamtéž. s. 69.

²³⁵ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 182.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 178.

²³⁸ Tamtéž.

jakoukoliv činnost, konformitou, zestejněním všech hodnot a smyslů. Jediným cílem tohoto přístupu ke světu, k životu, k bytí je klid a vlastní povrchní spokojenost dosažená pohodlností.²³⁹ Poslední člověk, neznalý hlubokých citů, zdobňující, zmenšující vše kolem sebe, žije v přesvědčení o vlastní naplněnosti štěstím, aniž by skutečně věděl, co onen pojem znamená.²⁴⁰ Tento pohodlný člověk pracující pro zábavu, dělající vše ve svém životě tak, aby jej to nevysilovalo, usilující pouze o pohodlí, vyhýbající se námaze, dnes snad označitelný za člověka konzumu, žije nejdéle. Malých lidí jeho typu není třeba, praví Zarathustra, před nimi je ponižující se shýbat, malí lidé v sobě nesou malé ctnosti.²⁴¹ Jeho vize je lákavá, přesto on značí propast, z níž již není cesty zpět, je definitivním odkloněním se od možnosti nadčlověka, vyššího smyslu bytí.

Vztah posledního člověka k morálce a hodnotám nastoleným náboženstvím se vyznačuje ambivalencí.²⁴² Na jedné straně veškerou morálku a ní nastolené hodnoty rozežírá, naprosto je svou přirozeností vyvrací a znehodnocuje, přesto se těchto zbytků nemůže přestat držet a neustále se jich dovolávat. Opět se projevuje slabost a malost posledního člověka, neboť není schopen ani zbavit se toho, čemu snad sám nevěří, čeho se neřídí, co mu slouží pouze jako přežitek navyklých jistot.²⁴³ Přiznat si jejich zánik by nezbytně nutně znamenalo postavit se tváří v tvář realitě, nejistotě a námaze. Překonat strach z neznámého. Pokusit se překonat sám sebe, přiznat si, že současný stav není vrcholnou verzí člověka, že poslední člověk není měřítkem, dle kterého lze soudit svět. Žádnou z těchto těžkostí poslední člověk nechce podstupovat, překonávat, nestojí o postup vpřed, nechce se vzdávat své domnělé svobody a volnosti, svého pohodlného a bezpečného místa na slunci.

²³⁹ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 179.

²⁴⁰ SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. s. 108.

²⁴¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 153.

²⁴² NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 179.

²⁴³ Tamtéž.

5 Myšlenky objímající smrt boha

Zásadní pojmy a myšlenky, jež bývají často až notoricky spojovány s Nietzscheho filosofií a díly, spolu vzájemně velmi hluboce souvisí.²⁴⁴ Smrt boha jako čin zbavující svět jeho dosavadních hodnot a jistot je úzce spojen s dalšími velkými Nietzscheho tématy. Za zcela zásadní lze označit tři takové myšlenky, nihilismus, znamenající s boží smrtí úzce spjaté „vyprázdnění hodnot“ a ztráty smyslu jsoucna jako takového, vůli k moci, jediné východisko, jedinou alternativu k nihilismu a smrti boha ve smyslu znovu nabytí rovnováhy, a věčný návrat téhož, všeobjímající princip zcela zapadající a doplňující vůli k moci, jenž rovněž označuje návrat celistvosti.²⁴⁵ Nietzscheho zásadní myšlenky spolu tak úzce souvisí, že není možné je alespoň ve stručnosti nenastínit, neboť ani pro práci zásadní myšlenka smrti boha ani žádná z dalších, jež budou zmíněny na následujících řádcích, nemůže být bez vědomí ostatních nikdy dostatečně pochopena.

5.1 Nietzscheho nihilismus

V rámci svého nikdy nepublikovaného díla *Vůle k moci. Pokus o přehodnocení všech hodnot* se Nietzsche zmiňuje i o vznachu nihilismu, stavu, jenž nezbytně nutně nastane v následujících dvou staletích, tj. dvacátém a pro nás současném, jedenadvacátém.²⁴⁶ Tento, pro Nietzscheho nastupující a pro nás bytostně současný, jev znamená ztrátu cíle, ztrátu odpovědí na základní otázky, ale především ztrátu hodnot a významu těch hodnot, jež byly dosud považovány za nejvyšší.²⁴⁷ Vše, co jsme až dosud vystavěli, celá naše evropská kultura, založená na křesťanské tradici, se nachází na hraně katastrofy a cílí ke konci.²⁴⁸ Nietzsche však není prvním, kdo přichází s myšlenkou nihilismu. První zmínku o tomto filosofickém postoji zformuloval německý filosof Friedrich Heinrich Jacobi v roce 1799, tedy téměř sto let před Nietzschem, když z něj v otevřeném dopise obvinil Johanna Gottlieba

²⁴⁴ NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. s. 207.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 146.

²⁴⁷ Tamtéž. s. 194; 152.

²⁴⁸ Tamtéž. s. 148.

Fichte, představitele německého filosofického idealismu, žáka Immanuela Kanta.²⁴⁹ Již tehdy proběhlo nastínění pojetí nihilismu, avšak v podstatně odlišném způsobu, než který později předkládá Nietzsche. Dle Jacobiho je totiž příčinou nihilismu posun od důvěry v boha k sebeabsolutizaci jedince, ke ztotožnění člověka s absolutním základem bytí.²⁵⁰ Zároveň však argumentuje tím, že člověk nemůže vlastnit dobro a pravdu tak, aby mu bylo umožněno konstruovat sebe samého, lze tedy volit jediné mezi absolutním bohem a nicotou vlastního já.²⁵¹ Nietzscheho pojetí značí zásadní odlišnost hlavně z hlediska vnímání morálky spojené s pojetím křesťanského boha. Morální výklad způsobuje vytržení ze světa, závislost na absolutním smyslu představovaném bohem a tím se stává skutečným základem nihilismu, k němuž každé morální hodnocení nutně vede.²⁵²

Dle Nietzscheho představuje nihilismus rovněž nezbytný předpoklad potřebný pro pokus o nastolení nových hodnot. Nyní je nutný jeho vzmach, neboť teprve jeho plné prožití umožňuje uvědomění si „hodnot bývalých hodnot“, jejich skutečného, nepravdivého, rozměru, této důležitosti nezbytné pro umožnění tvorby hodnot nových.²⁵³ Plné prožití nihilismu je bezpodmínečně nutné, nevyhnutelné, avšak musí se odehrát tak, aby mohl nastat kýžený přechod od extrémních kategorií nastolených dosavadním morálním vnímáním definitivního smyslu věcí k novému způsobu hodnocení.²⁵⁴ Nihilismus považuje za skutečnost to, co se za pravdu pouze vydává, zatímco to, co je opravdu skutečné, popírá a považuje za vymýcení hodné a nežádoucí.²⁵⁵ Sám o sobě jest nihilismus mezistavem, sám o sobě neznačí žádné vysvobození, nýbrž průchozí stadium nutné pro finální dosažení

²⁴⁹ KOUBA, Pavel. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: OIKOYMENH, 2006. s. 143.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Tamtéž. s. 144.

²⁵² Tamtéž. s. 145.

²⁵³ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 149.

²⁵⁴ KOUBA, Pavel. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: OIKOYMENH, 2006. s. 148.

²⁵⁵ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 157.

autonomie.²⁵⁶ Proto musí být nihilismus dokonaný, završený, což znamená, že musí ony hodnoty jím stanovené jako trvalé a dokonalé, tedy ty, jež jsou ve skutečnosti falešné, ztratit svou platnost.²⁵⁷ Toto završení tak v sobě skrývá dvojí negaci, jednak negaci skutečnosti v její opravdové podobě, zároveň však i negaci samotné této negace.²⁵⁸

Avšak završení nihilismu není ještě samo o sobě jednotné, Nietzsche jej označuje za ve své podstatě hluboce dvojznačný pojem, jenž je možné vnímat odděleně jako nihilismus tzv. aktivní a pasivní.²⁵⁹ Znamením síly, opětovného nárůstu a zisku moci ducha označuje Nietzsche nihilismus aktivní, jenž boří a znovu vytváří, vede k prospívání jedince, aniž by ten musel být závislý na jakémkoliv dosavadnímu přesvědčení či víře.²⁶⁰ Podstatu tohoto typu nihilismu lze pospat jako nekonečné úsilí, Nietzsche jej označuje jako vůle k moci, překonávat stávající hodnoty, jejich osvobození a uskutečňování touhy po neustálém překonávání sebe samých.²⁶¹ Takový stav boření, až násilnického ničení, značí maximum dosažitelné relativní síly nihilismu, je přitakáním vůli k moci jakožto neustálé snaze „být v každém okamžiku maximálně“²⁶².²⁶³ Rezignace na vůli k moci, předstírání přesvědčení o pevně dané finální podobě věcí, vede k vyčerpání a znechucení ducha, vyhovění si v předstíraném a konformním postoji vzhledem k tomu, „co se má“.²⁶⁴ Tímto opakem aktivní formy nihilismu nazývá Nietzsche nihilismus pasivní, unavený, znamenající zánik moci ducha, odklon od vůle k moci jakožto neustálého sebe přemáhání. Podstata pasivního nihilismu spočívá v ignoraci povahy pravdy a smyslu bytí, které je zjednodušeno do

²⁵⁶ KOUBA, Pavel. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: OIKOYMENH, 2006. s. 148.

²⁵⁷ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 158.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Tamtéž. s. 159.

²⁶¹ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 162.

²⁶² Tamtéž. s. 164.

²⁶³ Tamtéž. s. 159.

²⁶⁴ Tamtéž. s. 164.

nejubožejší podoby zbavené veškeré pravdy, dobra, vyšších myšlenek, přehlížení toho, co „bylo, je, bude, není“²⁶⁵, omezení se na základní požadavky a popření vůle k moci jakožto podstaty.²⁶⁶

Proč se ale vzestup nihilismu objevil právě v této době? Co jej zapříčinilo? Jednou variantou je zajisté fakt, který i Nietzsche sám zmiňoval, a jenž byl zahrnut jako součást jeho sebraných spisů, totiž že takový vzestup je nutný právě v současné době, neboť ta v sobě nakumulovala nedůvěřivost vůči tradičním systémům a způsobu argumentace ohledně jejího vlastního smyslu.²⁶⁷ Interpretace světa, jíž jsme znali po staletí a pokládali ji za jedinou hodnou označení „pravdivá“, se zhroutila a vše, co v sobě zahrnovala, veškerý její smysl i morální hodnocení světa, padlo společně s ní.²⁶⁸ Značí-li tedy nihilismus současný stav, stává se jeho nezpochybnitelnou součástí i boží smrt.

5.3 Vůle k moci

Vůle k moci již byla zmíněna jako zásadní souvislost vzhledem k otázce aktivního nihilismu, ale co vlastně značí, čím je? Sama o sobě nemůže vůle k moci vzniknout z jiného předpokladu či pohybu než nihilismu.²⁶⁹ Ona je vlastní povahou nihilismu jako takového.²⁷⁰ Přestože cíl, k němuž směřuje, znamená nahrazení nihilismu v jeho dokonalé formě a tím i jeho završení, zůstává pro ni nezbytně nutnou podmínkou, neboť pouze po plném prožití nihilismu, po dokončení pádu, po úplném zboření všech hodnot může nastat vzestup právě v podobě vůle k moci.²⁷¹

²⁶⁵ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 165.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž. s. 164.

²⁶⁸ Tamtéž. s. 158.

²⁶⁹ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 165.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Tamtéž.

Kapitola „O třech proměnách“ první knihy *Tak pravil Zarathustra* předznamenává vůli k moci. Znázorněný přerod ducha začíná od velblouda, skloněného pod nákladem lásky vůči tomu, kdo jím pohrdá, hladověním duše, ponížením a zraněné pýchy, který se uprostřed pouště mění ve lva, toužícího po svobodě, odhodlaného stát se svým vlastním pánem. Lev má vyznačený jasný cíl, jenž zní „vypořádat se s posledním bohem, odpoutat se od mučícího „musíš“ nastoleného tisíce let platnými hodnotami a dostat se ke svobodnému „chci““.²⁷² Proměna lva se snaží vymanit z nastolených zvyklostí a oprostít se od nich, není ale sama schopná stvořit nové hodnoty. Jejím posláním má být uloupení vlastní svobody a nalezení odhodlání k vyřčení definitivního „ne“ vůči všemu tradičnímu, morálkou obalenému.²⁷³ Vrchol celého procesu přeměny zakončuje dítě znázorňující nové začátky, prvotní pohyb, hru, přitakání.²⁷⁴ V této fázi se stává duch skutečně svobodným, tvořivým, hravým a má svou vlastní vůli, touhu po budování vlastního světa a neustálém sebepřekonávání, totiž vůli k moci.

Proměněný, tvůrčí duch kladoucí nové hodnoty je podstatným člověkem, člověkem velké vůle.²⁷⁵ Svoboda, jíž získal, nesnese žádnou doposud smyšlenou myšlenku boha. Nietzscheho Zarathustra ve druhém díle knihy praví, že „Bůh je domněnka... Bůh je myšlenka, ta zkřiví vše přímé a vše, co stojí, rozmotá dokola“.²⁷⁶ Bůh, který brání člověku v jeho svobodě, stojí v protikladu k člověku, k jeho svobodě, a proto musí nutně zemřít.²⁷⁷ Tvůrčí člověk, tento svobodný duch, nadčlověk, jenž díky boží smrti získal svůj prostor k rozvoji, přijímá vlastní konec i svou pomíjivost a vstupuje tak do času.²⁷⁸ Součástí této

²⁷² NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 22.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ FINK, Eugen. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: OIKOYMENH, 2011. s. 86.

²⁷⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 76.

²⁷⁷ FINK, Eugen. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: OIKOYMENH, 2011. s. 86.

²⁷⁸ Tamtéž. s. 87.

proměny v nadčlověka jest rovněž i návrat k zemi, jako jejíž součástí se je svobodný duch konečně schopen identifikovat a navrátit se k ní.²⁷⁹

Vůle k moci bývá označována za ustavičnou přítomnost bytí, stálost uplývání, či čas.²⁸⁰ Její neustálé sebe překonávání, ustavičná touha po nahrazování dočasných maximálních stavů vyššími ji drží při životě. Nastane-li smrt, pak značí vyčerpání, podlehnutí, neschopnost nositele vůle k moci dále podstupovat a čelit konfliktu mezi relativními maximy.²⁸¹ Vůle k moci postrádá cíl, tato absence cíle má být popřením ucelenosti, celistvosti časového významu bytí ve významu jeho „stálosti“.²⁸² I tím vůle k moci, potažmo aktivní nihilismus, přitakává věčnému návratu téhož, který sám vůli k moci přijímá za „v úplnosti se odehrávající temporalitu“²⁸³.

5.2 Věčný návrat téhož

Věčný návrat téhož, neustálé opakování, absence konce, to jest velká Nietzscheho myšlenka, již je nezbytně nutné doplnit předchozí zmíněné. Idea, jež svého autora dle jeho vlastních slov „přepadla“²⁸⁴, nepřipomíná nic, co by bylo možné logicky vyvodit z předchozích Nietzscheho spisů a ostatních myšlenek, což svědčí o její povaze jakožto náhlého zjevení.²⁸⁵ Výsledkem toho je rovněž chování myšlenky věčného návratu, neboť ta si sama zpětně přizpůsobuje své podstatě interpretaci zbylých velkých témat, jež se prolínají Nietzscheho filosofií.²⁸⁶

²⁷⁹ FINK, Eugen. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: OIKOYMENH, 2011. s. 88.

²⁸⁰ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. s. 161.

²⁸¹ Tamtéž. s. 162.

²⁸² Tamtéž. s. 163.

²⁸³ Tamtéž. s. 164.

²⁸⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 132.

²⁸⁵ NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. s. 17.

²⁸⁶ Tamtéž.

První zmínka o myšlence věčného návratu téhož, onen osudový první náznak, se objevuje již v rané Nietzscheho tvorbě, v rámci druhé *Nečasové úvahy*.²⁸⁷ Více o něm ale nebylo zmíněno a znovu se na světlo světa, i když to tou dobou znamenalo pouze Nietzscheho deník, dostává na v srpnu roku 1881.²⁸⁸²⁸⁹ Jedna z jeho nejvýznamnějších, snad až osudových myšlenek, vznikla z osamělosti, která umožňuje pohled do nitra, odklon od jednotlivosti k celistvosti, povznést se nad všechny lidské záležitosti.²⁹⁰ Možnosti poskytnuté osamělostí Nietzscheho na přelomu léta a podzimu ve švýcarském Sils-Maria umožnily zpřístupnění myšlenky věčného návratu.²⁹¹

Zásadní zmínka o příchodu věčného návratu se vyskytuje v *Radostné vědě*, konkrétně v aforismu č. 341 nesoucí název *Největší zátěž*. Zde Nietzsche myšlenku věčného návratu téhož popisuje jako věčné přesýpací hodiny, jež se neustále dokola obracejí.²⁹² Konfrontuje čtenáře s představou, že vše, co se již v životě odehrálo a vše, co se ještě odehraje, nastane znovu v naprosto stejné podobě ještě nespočetněkrát. Jak vypadá reakce člověka, který si uprostřed své nejosamělejší samoty uvědomí tuto dle Nietzscheho nevyhnutelnou skutečnost? Vrhne se na zem a ve vzteku bude proklínat toho, kdo mu otevřel oči, nebo mu poděkuje, protože zažil něco hodného zopakování?²⁹³ Chtěl by však i ten, který zažil něco opakování hodného, prožívat tento moment nespočetně krát dokola? Tato nikdy neutichající otázka je dle Nietzscheho položena na bedra člověka jako ona největší zátěž, s níž se musí naučit vypořádat tím, že se sám sobě a svému životu stane tak dobrým, aby netoužil po ničem více než po opakování.²⁹⁴

²⁸⁷ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. s. 30; 39; 42.

²⁸⁸ HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. s. 42.

²⁸⁹ NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. s. 31.

²⁹⁰ Tamtéž. s. 38; 201.

²⁹¹ Tamtéž. s. 38; 201.

²⁹² NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*. „La gaya scienza“. Praha: Československý spisovatel, 1992. s. 201.

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ Tamtéž.

Myšlenka věčného návratu, vůdčí myšlenka celého díla *Tak pravil Zarathustra*,²⁹⁵ mění povahu bytí a přetváří pojetí světa, člověka i boha.²⁹⁶ Toto nové pojmání světa, ona nehasnoucí nutnost „stát se něčím více“, potřeba nalezení nové opory a stability nastává ve světě, v němž zemřel bůh, padly morální horizonty a garance závaznosti všech naučených pravd.²⁹⁷ Člověk, jehož nejhodnotnější vlastností jest, že je přechodem a zánikem,²⁹⁸ zůstal ponechán napospas sám sobě a nabízí se mu dvě možnosti cesty „ven“, buď musí ve svém nitru hledat opory pro novou stabilitu, kterou Nietzsche označuje právě věčným návratem téhož, nebo se může odevzdat do nicoty a tím „padat do všech směrů“ prázdným prostorem.²⁹⁹ Avšak věčný návrat je sám o sobě ve své podstatě nejzazším, nejpozději možným principem, a proto mu musí odpovídat i nejvyhraněnější lidské naladění, totiž ona již zmiňovaná nejosamělejší samota, která platí za základní lidský postoj.³⁰⁰ Učitelem věčného návratu jmenuje Nietzsche Zarathustru, toho, jež si prošel dostatečnou osamělostí pro prozření, učitele, jenž sám vznikl z myšlenky neustálého navracení.³⁰¹ Osamělost představuje zpřístupnění velké myšlenky věčného návratu, zjevení, či přepadnutí, jež je zprostředkované démonem. Důvod, proč Nietzsche nechal jako prvního hlásat věčný návrat právě démona, může vycházet i z poukázání na jeho význam v křesťanské tradici, kde právě démon či ďábel otevřel Adamovi a Evě oči pro poznání „dobrého i zlého“. Ďábel v evropské křesťanské tradici zjevil prvnímu lidskému páru morální výklad světa, ukázal mu jeho hranice a hodnoty, tedy to, co se nyní Nietzsche snaží vši svou silou zbořit.³⁰² Nyní Nietzscheho démon odhaluje nikoli „dobré a zlé“, nýbrž osvobozuje člověka k poznání toho, co stojí „mimo dobro a zlo“.³⁰³ To, co se tedy jako první v myšlence věčného návratu

²⁹⁵ NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. s. 243.

²⁹⁶ Tamtéž. s. 197.

²⁹⁷ NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. s. 199.

²⁹⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s. 11.

²⁹⁹ NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. s. 199.

³⁰⁰ Tamtéž. s. 204.

³⁰¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. s.133.

³⁰² NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. s. 210.

³⁰³ Tamtéž. s. 211.

promítne, jest nezbytná nutnost změny hodnot doposud hláсанých křesťanstvím, požadavek přesunutí těžiště veškerenstva do tohoto, reálného světa.³⁰⁴

Jak již bylo zmíněno v úvodu kapitoly, velké Nietzscheho myšlenky spolu silně souvisí a neméně patrné je to i v případě *Tak pravil Zarathustra*, kde lze pozorovat hlubokou návaznost smrti boha na vzestup nadčlověka potřebného pro hodnotné bytí v rámci prostupující myšlenky neustálého navracení. *Zarathustra* rovněž představuje jediné dílo, v němž se Nietzschemu podařilo zmíněné ideje skutečně vzájemně propojit a vyslovit jednotně jinak než pouze ve skicách, přestože stále nelze, jako snad v Nietzscheho případě nikdy, hovořit o systematickém uspořádání či struktuře.³⁰⁵

³⁰⁴ HRBEK, Mojmir. „*Smrt Boha*“ v *Nietzscheho filosofii*. Praha: Academia, 1997. s.44.

³⁰⁵ NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. s. 244.

Závěr

Smrt boha patří jistě mezi nejkontroverznější názory, jež byly v dějinách filosofie vyřčeny. Právě ponoření se do tohoto tématu a má vlastní snaha o porozumění této problematice byly cílem předkládané práce. Ta nutně oplývá omezeními, ať už se jedná o limitaci rozsahem, mými vlastními možnostmi, či zvolenými interprety, jejichž názory nutně formovaly její finální podobu. Avšak právě zvolená metoda interpretace na základě vybraných Nietzscheho spisů a vybraných Nietzscheho interpretů umožnila uchopení práce tak, aby snad byl zachycen základní rys celé problematiky umožňující její přiblížení.

Důraz byl zpočátku záměrně kladen na uchopení Nietzscheho života, zaměření se na podmínky, z nichž vycházeli jeho vlastní rodiče, na přísnou výchovu vedenou úctou k náboženství, jíž se mu dostalo i na nenadálou tragédii postihnoucí rodinu v Nietzscheho čtyřech letech, kdy zemřel jeho otec. Při sledování Nietzscheho života nebylo možné opomenout ani komplikovanou problematiku jeho nemoci a všech neduhů, jež jej dlouhodobě sužovaly a staly se mu nakonec osudnými v předčasně mladém věku, včetně otázky diagnostiky této nemoci, za Nietzscheho života mylně považovanou za syfilis.

Práce se zároveň zabývala tím, co mohlo Nietzscheho vést k finální podobě myšlenky smrti boha a jejímu vyřčení, konečnému pádu všech morálních hodnot nastolených tisíciletou křesťanskou tradicí. Zde bylo sledováno několik faktorů, od odtrhnutí se od vlivu Nietzscheho původních učitelů a nastolení tak éry jeho samostatného myšlení, přes jeho vlastní fascinaci myšlenkou svobodného ducha, po Nietzscheho velmi komplikovaný vztah s křesťanstvím a snahu o pochopení toho, co k „vyhlášení války“ mezi filosofem a vírou vedlo.

Ze zásadních Nietzscheho děl byla věnována větší pozornost těm, jež v sobě zahrnují smrt boha jako takovou, totiž *Radostné vědě* a *Tak pravil Zarathustra*, u nichž byla snaha hlavně podrobněji postihnout ty části a motivy, jež nutně dokreslují požadovaný obraz boží smrti, aby mohl být pochopen. Pohled na první Nietzscheho vyřčení smrti boha v jeho práci vůbec se nachází v *Radostné vědě*, kde byl tento zlomový bod rozebírán konkrétně ve třech naprosto zásadních aforismech *Nové boje*, *Pomatenec* a *Jak je to s naším veselím*. Následně byl sledován motiv smrti boha z hlediska díla *Tak pravil Zarathustra*, kde již byl kladen větší důraz i na následky boží smrti, vyrovnání se s touto největší událostí v dějinách.

Rovněž důležitou roli představovalo přiblížení problematiky božího vraha, tedy nejohavnějšího z lidí, nadčlověka, který by měl pro lidstvo představovat nejvyšší dosažitelný vrchol, i posledních lidí, těch, již zasluhují největší míru opovržení za smíření se se svými nízkými životy zaměřenými pouze na pohodlí. Aby však mohla být celá myšlenka smrti boha pochopena, nemohla se práce obejít alespoň bez stručného nastínění dalších, zásadních Nietzscheho myšlenek vůle k moci, nihilismu a věčného návratu téhož. Ty byly nastíněny tak, jak bylo pro práci a pochopení sledovaného tématu nezbytně nutné s ohledem na požadovaný rozsah, který měla práce obsáhnout. Věřím však, že jejich začlenění napomohlo přehlednosti a ucelenosti tématu.

Seznam použitých informačních zdrojů

- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. Praha: SPN, 1990. 304 s. ISBN 80-04-26038-1.
- FINK, Eugen. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: OIKOYMENH, 2011. 223 s. ISBN 978-80-7298-266-0.
- GEMES, Ken, RICHARDSON, John (ed.). *The Oxford Handbook of Nietzsche*. New York: Oxford University Press, 2016. 796 s. ISBN 978-0-19-877673-4.
- HRBEK, Mojmir. „Smrt Boha“ v Nietzscheho filosofii. Praha: Academia, 1997. 226 s. Edice Filosofická knihovna. 80-200-0588-9.
- KÖHLER, Joachim. *Tajemný Zarathustra. Biografie Friedricha Nietzscheho*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. 408 s. ISBN 80-85885-87-5.
- KOUBA, Pavel. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: OIKOYMENH, 2006. 288 s. ISBN 80-7298-191-9.
- KULTOVÁ, Petra. Zoroastrismus: podivné náboženství, které formovalo Západ. In: *Český rozhlas Plus* [online]. 15.4.2017 [cit. 28.5.2020]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/zoroastrismus-podivne-nabozenstvi-ktere-formovalo-zapad-6518255>.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist. Pokus o kritiku křesťanství*. Bratislava: SandS, 1991. 88 s., ISBN 80-900431-9-4.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. 160 s. ISBN 80-206--0270-4.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo*. Praha: AURORA, 1996. ISBN 80-85974-12-6.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda. „La gaya scienza“*. Praha: Československý spisovatel, 1992. 292 s. Edice Orientace. ISBN 80-202-0376-1.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. 376 s. ISBN 80-85885-79-4.

NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. 336 s. Edice Agora. 3. ISBN 80-239-8973-1.

NOVÁK, Aleš (ed.). *Nietzsche a (ne)přátelé*. Praha: Togga, 2015. 246 s. 978-80-7476-070-9.

NOVÁK, Aleš. *Věčný návrat téhož*. Praha: Togga, 2015. 392 s. ISBN 978-80-7476-085-3.

SCHMIDT, Rüdiger, SPRECKELSEN, Cord. *Nietzsche pro začátečníky: Tak pravil Zarathustra*. Praha: OIKOYMENH, 2017. 149 s. ISBN 978-80-7298-242-4.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1996. 560 s. ISBN 80-7113-175-X.